

Azərbaycan Respublikası Elm və Təhsil Nazirliyi
Azərbaycan Respublikasının Gənclər və İdman Nazirliyi
Azərbaycan Dövlət Bədən Tərbiyəsi və İdman Akademiyası

Fakültə: Fiziki tərbiyə və çağırışa qədərki hazırlıq
Kafedra: Bədən tərbiyəsi və idmanın nəzəriyyəsi və metodikası

Əlyazması hüququnda

Ceyhun Malik oğlu Allahverdiyev

“Şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində hərbi idman oyunlarının
və sıra hazırlığının tədqiqi”

Magistr dərəcəsi almaq üçün təqdim edilmiş

D İ S S E R T A S İ Y A

İxtisasın şifri və adı – 060802 Bədən tərbiyəsi və idman

İxtisaslaşma – Fiziki tərbiyə nəzəriyyəsi və metodikası

Elmi rəhbər: dosent Əliyeva E.

Bakı – 2023

MÜNDƏRİCAT

	Səh.
Giriş	3
Fəsil I. Ədəbiyyatların xülasəsi	6
1.1. Hərbi idman oyunlarının mahiyyəti	9
1.2. Şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində hərbi idman oyunlarının rolu	16
1.3. Hərbi-idman oyunlarının məktəblilərin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsində rolu və yeri	26
Fəsil II. Hərbi idman oyunlarının təşkili, keçirilməsi və məzmunu	34
2.1. "Şahin" hərbi idman oyununun təşkili və keçirilməsi	34
2.2. "Şahin" hərbi idman oyunlarının mərhələləri haqqında ümumi məlumat	36
Fəsil III. Tədqiqatın təşkil, keçirilməsi və nəticələrinin müzakirəsi	44
3.1. Tədqiqatın təşkili	46
3.2. Tədqiqatın keçirilməsi	49
3.3. Tədqiqatın nəticələrinin müzakirəsi	53
Nəticələr	58
Təkliflər	60
İstifadə olunan ədəbiyyat	61

Giriş

Aktuallıq. Azərbaycan tarixində təhsil işinin təşkilində gənclərin mənəvi tərbiyəsi həmişə prioritet olmuşdur. Mənəvi tərbiyə dövlət orqanlarının və ictimai təşkilatların yüksək vətənpərvərlik şüuruna, Vətənə sədaqət hissinə, Vətənin mənafələrini qorumaq üçün vətəndaşlıq borcunu və konstitusiya öhdəliklərini yerinə yetirməyə hazır olan vətəndaşların formalaşdırılması istiqamətində sistemli və məqsədyönlü fəaliyyətidir.

Mənəvi tərbiyənin tərkibinə daxil olan vətənpərvərlik tərbiyəsinin tərkib hissəsi dövlət qulluğunun xüsusi növü kimi gənclərin hərbi xidmətə hazırlığının formalaşdırılmasına yönəlmiş tərbiyədir. Bu, konkret diqqət, vətəndaş tərəfindən Vətənə xidmətdə öz rolunu və yerini dərindən dərk etməsi, hərbi xidmətin tələblərinin yerinə yetirilməsi üçün yüksək şəxsi məsuliyyəti ilə səciyyələnilir.

Müasir cəmiyyətdə vətənpərvərlik tərbiyəsinə çox az diqqət yetirilir. Hərbi idman oyunları və sıra hazırlığı şagirdləri hərbi xidmətə hazırlamağa, vətənpərvərlik hissələrinin inkişafına kömək edir [1,16,18].

Yeniyetmə və gənclərin fiziki cəhətdən hazırlığını təmin etmək, təlim-tədris prosesində digər məsələlərin həllinə kömək edir.

Hərbi-idman oyunları komandaların tərkibinə, oyun qaydalarına, məqsəd və vəzifəsinə, habelə texniki və taktiki səylərə görə mütəhərrik və idman oyunlardan fərqlənir. Bu oyunlar fiziki hazırlıq, texniki və taktiki vərdişlərə yiyələnmək, habelə mahir bacarıq, mübarizə xarakteri tələb edir.

Hərbi-idman oyunlarının köməyi ilə təhsilalanların gələcək ordu həyatına hazırlığını və onların müxtəlif şəraitlərdə lazım gələn bilik və bacarıqlara yiyələnmələrini tam təmin edir.

Məktəblilərin təcrübi hazırlığını, onların gələcək hərbi xidmət və pedaqoji fəaliyyət zamanı lazım gələn bilik və bacarıqlara yiyələnmələrinə kömək edir [6].

Tədqiqat problemi. Dərindən kənar məşğələlərdə şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində hərbi idman oyunlarının ilə və sıra hazırlığını tətbiq etmə imkan və yolları.

Tədqiqatın fərziyyəsi. Şagirdlər hərbi idman oyunları və sıra hazırlığında fəal iştirak etsələr, onların mənəvi tərbiyyəsi daha səmərəli olar.

Tədqiqatın məqsədi: Şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində hərbi idman oyunlarının və sıra hazırlığının təsirini araşdırmaqdan ibarətdir.

Tədqiqatın vəzifələri:

1. Ədəbiyyatlarda mövcud problemi öyrənmək;
2. Şagirdlərin mənəvi tərbiyəsini təcrübədə müəyyən etmək;
3. Şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində təkmilləşdirmə yolları haqqında mütəxəssislərin rəyini müəyyənləşdirmək;
4. Şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində hərbi sıra hazırlığı və hərbi idman oyunlarının təsirini araşdırmaq.

Tədqiqatın metodları:

1. Ədəbiyyat mənbələrinin təhlili;
2. Sorğu;
3. Pedaqoji müşahidələr;
4. Riyazi statistika.

Tədqiqatın obyektı: Mənəvi tərbiyə.

Tədqiqatın predmeti: Hərbi idman oyunları və sıra hazırlığı vasitəsilə mənəvi tərbiyəni inkişaf etdirmək.

Tədqiqatın nəzəri mahiyyəti: Şagirdlərin hərtərəfli inkişafında və vətənpərvərlik tərbiyəsində hərbi idman oyunları və sıra hazırlığının rolu müəyyən edilir və əhəmiyyəti göstərilir.

Tədqiqatın təcrübi əhəmiyyəti: Tədqiqat nəticəsində əldə edilən elmi məlumatlardan şagirdlərlə keçirilən hərbi və fiziki tərbiyə dərslərində tətbiq etmək.

Tədqiqatın mərhələləri:

I mərhələ - 2021-ci ilin sentyabr - dekabr aylarında planlaşdırılıb. Burada biz, ədəbiyyatların təhlili, sorğu, pedaqoji müşahidə metodlarından istifadə edərək ilkin məlumat toplayıb tədqiqat qarşısına qoyulan bir sıra vəzifələri həll etməyə çalışdıq.

II mərhələ 2022-ci ilin yanvar - may aylarını əhatə etdi. Bu mərhələdə biz hərbi idman oyunları haqqında məlumat toplayıb, onları ətraflı təhlil etdik. Tədqiqatın keçirilməsində mümkün oyunları seçdik, onların məzmununu, normativləri, təşkili, keçirilməsi, qiymətləndirilməsi müəyyənləşdirdik.

III mərhələ 2022-ci ilin sentyabr-dekabr və 2023-cü yanvar aylarını əhatə etdi. Burada biz məktəb müəllimləri ilə birgə dərindən kənar məşğələlərdə hərbi idman oyunlarından istifadə edərək onların şagirdlərin mənəvi tərbiyəsinin formalaşdırılmasına olan təsirini müəyyənləşdirdik.

IV mərhələdə 2023-cü ilin fevral-aprel aylarında əldə edilən nəticələri təhlil, müqayisə, müzakirə edib dissertasiyanın yazılması, təqdimatın, çıxış üçün məruzənin və referatın hazırlanmışdır [13].

Fəsil I. ƏDƏBİYYATLARIN XÜLASƏSİ

Məktəblərdə əxlaqi keyfiyyətlər müxtəlif vasitələr və yollarla tərbiyə olunur. Bunların içərisində təlim-məşqlərə, müəllimlərin apardığı sinifdənkenar işlərə geniş yer verildiyi kimi, gənclər təşkilatlarının keçirdiyi tədbirlər də böyük yer tutur. Təcrübə göstərir ki, gənclərdə müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin tərbiyəsində oyunlar, xüsusən də hərbi idman oyunları böyük rol oynayır. Uşaqlar oyun vasitəsilə həyatı daha yaxşı dərk edirlər: oyun onların zehni və fiziki fəallığını artırır. Bu zaman uşaq başqa uşaqlarla canlı əlaqəyə girir, kollektivdə özünü aparmaq təcrübəsi toplayır, yoldaşları ilə yarışmağa, çətinliklərdən birgə çıxmağa alışır, öz iradəsini möhkəmləndirir. Gənclər üçün bir növ hərbi vətənpərvərlik məktəbi sayılan bu oyunların onların əxlaqi tərbiyəsinə təsiri daha böyükdür. Gənclər bu oyunlarda iştirak edərək atıcılıq, kəşfiyyətçilik, bələdçilik kimi bacarıqlara yiyələnirlər. Vətənimizin, rəşadətli xalqımızın tarixini, onun şərəfli döyüş yolunu mənimsəyir və vətəni öz əməli fəaliyyətləri ilə qorumağa hazırlaşırlar.

Məktəblərin işində geniş yer tutan hərbi idman oyunları uşaqların mənəvi inkişafına, onlarda əxlaqi keyfiyyətlərin təşəkkül tapmasına necə təsir göstərir? Oyun prosesində əxlaqi keyfiyyətlər necə yaranır və ya inkişaf edir? Bu keyfiyyətlərin oyun gedişində təşəkkül tapmasının psixoloji mexanizmi necədir və onların yaranıb möhkəmlənməsinə təsir göstərən amillər nədən ibarətdir? Bu suallara cavab tapmaq üçün hərbi idman oyunlarının uşaqlarda əxlaqi keyfiyyətlərin təşəkkülü, inkişaf və möhkəmlənməsinə necə təsir göstərməsini araşdırmaq vacibdir. Lakin tədqiqatçılar hesab edirlər ki, mühüm əxlaqi keyfiyyətlər hesab olunan vətənpərvərlik, iradə, mərdlik, kollektivçilik, yoldaşlıq, intizam, doğruluq və düzgünlüyün inkişafı və möhkəmlənməsində hərbi idman oyunlarının rolu araşdırmaqla bu suallara cavab vermək mümkündür.

Hərbi idman oyunları uşaqlardan böyük dozüm tələb edir. Oyun iştirakçıları sürətlə qaçmaq, tullanmaq, dırmanmaq, əl qumbarası atmaq, sürünmək, yüksəklik aşmaq, əleyhqazla zəhərli zona və müxtəlif maneələr dəf etmək, yaralını tapıb döyüş meydanından çıxarıb ona ilk tibbi yardım göstərmək, çadır qurub maskalamaq kimi mərhələlər keçirlər. Bunları nəzərə alaraq fiziki hazırlıq müəllimləri və hərbi rəhbərlər məktəbdə tədris ili ərzində uşaqları məşq etdirməlidirlər.

Fiziki hazırlıq dərslərində müəllim hərbi idman oyunlarının bəzi mərhələsinin elementlərini məşq etdirə bilər. Şagirdlərin yaş həddini nəzərə alaraq dərslər əsasən açıq havada təşkil olunmalıdır. İbtidai siniflərdən başlayaraq fiziki hazırlıq dərslərində mütəhərrik oyunlar, yüngül atletika və komanda oyunlarının keçirilməsi də hərbi idman oyunları üçün əlverişli imkanlar yaradır.

Hərbi-idman oyunları prosesində məktəblilərdə iradi keyfiyyətlər tərbiyə olunur və möhkəmlənir. Hərbi idman oyunlarının məktəblilərin iradi keyfiyyətlərinin formalaşması üçün ilk növbədə oyunun uşaqlar üçün maraqlı və ciddi olması, düşüncəli, şüurlu və müstəqil fəaliyyət planı hazırlayıb qərar vermək, bunların hamısını praktikada sınamaq.

Oyun zamanı iştirakçılara təşəbbüs göstərmək üçün çoxsaylı şərait yaradılır ki, verilən tapşırığın icrasında yaradıcılıq və müstəqillik göstərərək, hər hansı vasitə və texnikadan istifadə edərək nəticə əldə etsin.

Hərbi idman oyunlarının şərtləri məktəblilərin nizam-intizamlı olması üçün əlverişlidir. Uşaqlar praktikada buna əmin olurlar, hər oyunun müvəffəqiyyəti əsasən iştirakçıların nizam-intizamından asılıdır.

Nizam-intizam bütün hərbi idman oyunları üçün əsas tələbdir. Fərdi iştirakçılar tərəfindən oyunda intizamın pozulması uşaqların oyuna olan marağını azaldır və bəzən oyunun pozulmasına səbəb olur. Bu vəziyyət oyunçuları oyunda fəal mübarizə aparmaq üçün nizam-intizama məcbur edir. Oyunların müşahidəsi

göstərir ki, oyundan əvvəl uşaqlar bir-birlərini (xüsusən intizamsız olanları) oyun zamanı nizam-intizama ciddi riayət etməyin vacibliyi barədə xəbərdar edir və oyunun nəticələrini təhlil edib intizamı pozanları qəti şəkildə qınayırlar. Bu, intizamsızlara böyük təsir göstərir, onların davranışına təsir edir.

Ulu Öndər Heydər Əliyev hərbiçilər qarşısında çıxış edəndə demişdi:

“Azərbaycanın ərazi bütövlüyünü təmin etmək üçün hər bir döyüşə, hər bir vuruşa hazır olmalıyıq”.

Hərbi idman oyunları və sıra hazırlığı müasir dövrümüzdə kütləvi xarakter alıb, minlərlə gənc və məktəblilərin fəaliyyət növünə, onların vətənpərvərlik tərbiyəsi üçün mühüm amilə çevrilib. Uşaq və yeniyetmələrin oyunlara, xüsusən hərbi idman oyunlarına cəlb olunması zəruriliyi mütəxəssislər tərəfindən elmi şəkildə əsaslanıb. Yeniyetmə və gənclərin hərbi idman oyunları bir çox hərbiçiləri və tədqiqatçıları da düşündürən məsələdir [2,4,6].

Mütəxəssislər hesab edirlər ki, Silahlı Qüvvələr üçün nümunəvi, tərbiyəli döyüşçü yetişməli, onlar öz intizamlılığı, mədəni inkişafı və siyasi tərbiyəsi ilə nümunəvi əsgər olmalıdır. Belə bir fikri əsas götürən tədqiqatçılar, bu keyfiyyətləri gənclərdə möhkəmlənmək üçün hərbi oyunlarının və sıra hazırlığının müntəzəm keçirilməsini vacib sayırlar. Çünki belə hazırlıqda uşağın fiziki qüvvəsi artır, bədəni möhkəmlənir, bədəni çevik, gözü daha iti olur, düşüncəsi, zirəkliyi, təşəbbüskarlığı inkişaf edir. Oyun zamanı uşaqlarda təşkilatçılıq vərdişləri əmələ gəlir, dözümlü olmaq, şəraiti nəzərə almaq bacarığı və s. formalaşır. Tədqiqatçılar hərbi oyunlarının və sıra hazırlığının şagirdlərə dəqiqlik, məsuliyyət, tapşırığı vaxtında icra etmək kimi keyfiyyətlər tərbiyə etməsini, onlara şaqraq yerləş, düzgün, şux dayanmaq, doğru danışmaq, nəzakətli və təvazökar olmaq kimi xüsusiyyətləri aşılایır. Tədqiqatçılar və hərbiçilər tərəfindən yüksək qiymətləndirilən hərbi idman oyunları və sıra hazırlığı məktəb tədbirlərinin əsasını təşkil edir.

Azərbaycan dövləti ölkəmizdə hərbi idman oyunlarının inkişaf etməsinə məktəblərin geniş şəkildə bu tədbirə qoşulması, bununla da vətənimizin müdafiəsinə hazır olan gənc nəslin tərbiyə edilməsi işinə böyük diqqət yetirir. Hər bir gənc hərbi işi öyrənməyə, vətəninə hədsiz sədaqətli olmağa, var qüvvəsini, əgər lazım gələrsə, həyatını da vətən üçün verməyə hazır olmağa borcludur. Sevindirici haldır ki, bu gün Azərbaycan gəncliyinə məhz bu keyfiyyətlər aşılır. Uşaqların hərbi oyunlara göstərdikləri dərin marağı nəzərə alaraq, bu işi daha da təkmilləşdirmək və genişləndirmək məktəb rəhbərlərinə bir vəzifə kimi tapşırılıb. Hazırda uşaqların hərbi oyunlara cəlb olunması işi yüksək səviyyədə həyata keçirilir. Şübhəsiz ki, düşməyə cəsarətlə qarşı durmaq, çətinlikləri qorxmadan dəf etmək üçün sağlam, güclü təlim almaq, hədəfi sərrast vurmağı, əla üzməyi bacarmaq lazımdır. Məhz buna görə də ölkəmizdə uşaq, yeniyetmə və gənclərin fiziki hazırlığı üçün hərtərəfli şərait yaradılıb. Şəraitin olması isə uşaqların idman zallarına axınını artırıb. Onlarda öz sağlamlığını qorumaq, öz xarakterini möhkəmlətmək arzusu yaranıb. Sağlam gənc nəsil isə vətənin ləyaqətli keşikçisi deməkdir.

Bütün bunları nəzərə alan Azərbaycan dövləti hər vasitə ilə hərbi idman oyunlarını genişləndirib, məktəblilərin bu sahədəki maraqlarını ödəmək məqsədilə xüsusi proqramlar hazırlayıb. Hərbi idman oyunları məhz bu proqramlar çərçivəsində həyata keçirilir.

1.1. Hərbi idman oyunlarının mahiyyəti

Oyun əmək və təhsil ilə yaxından əlaqəlidir. Bunlar uşaq oyunlarının elmi nəzəriyyəsinin ən vacib müddəalarıdır, bizə hərbi idman oyunlarının tərbiyəvi imkanları təhlil etmək imkanı verir. Məktəblilərin hərbi idman oyunlarında böyüklərin hərbi əməyi az da olsa əks olunur.

Oyunun hərbi və əməklə əlaqəsi, rolu məktəblilərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsinə müsbət təsir göstərir. A.S.Makarenko vurğulayıb ki, oyunun bir böyüyün əməyi kimi bu hədəflərə birbaşa münasibəti olmadığı, ancaq dolayı bir əlaqəsi var: insanı iş üçün lazım olan fiziki və psixoloji şərtlərə öyrədir. A. S. Makarenko yazıb " Uşaq oyunda necədirsə, böyüyəndə əməkdə də elə olacaq " [21,25].

Hərbi idman oyunlarının tərbiyəvi rolu səbəbindən, məktəblilər onlara daha çox maraq göstərir və həvəslə oynayırlar. Araşdırmalar göstərir ki, məktəblilərin hərbi idman oyununa marağının əsas motivləri bunlardır: Birincisi, öz qəhrəmanlıq arzusu və istəyini təmin etmək, yetkinliyini sübut etmək, müstəqil olmasını, gücünü və imkanlarını sınamaq, fərdi keyfiyyətləri göstərmək, komandada müəyyən bir yer tutmaq, özlərini təsdiqləmək. İkincisi, ilkin hərbi bilikləri əldə etmək istəyi, ərazidə hərəkət bilik və bacarığı, həm də bir sıra əxlaqi və iradi keyfiyyətləri inkişaf etdirmək, gələcəkdə əmək fəaliyyətində iştirakı üçün zəruri olan vərdişlər və Vətənin müdafiəsində fəal iştirak etmək.

Hərbi idman oyunları zamanla qazanılan təcrübə, şagirdlərin gələcək fəaliyyətləri üçün zəruri olan bir çox faydalı keyfiyyət inkişaf etdirir. Bu da, uşaqların oyuna marağını artıran vacib məqamlardan biridir.

Uşaqların hərbi idman oyunlarına münasibəti oyunların keçirilmə metodikasından, müəllimlərin və ən əsas məktəbin hərbi rəhbərlərinin oyunlara münasibətindən asılıdır.

Hərbi idman oyunların hazırlıq müddətində oğlanlarda hansı keyfiyyətlər formalaşır? Məktəblilərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsində oyunların rolu nədir?

Hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsində ~ oyunların rolu ilk növbədə şagirdlərdə yüksək mənəvi hisslərin və əxlaqi keyfiyyətlərin inkişafına töhfə verməsi ilə əlaqədardır. Mənəvi hisslərin şagirdlərin şəxsiyyətinin inkişafında böyük

əhəmiyyəti var. Onların idrak fəaliyyətinin inkişafındakı xüsusi rolunu göstərmək olar.

Yeniyetmələrin oyunda yaşadığı müxtəlif hisslər uşaqları fəaliyyətə, çətinlikləri dəf etməyə, mübarizə aparmağa, məsuliyyətli işlərdə iştirak etməyə, qəhrəmanlıq göstərmək arzusuna sövq edir.

Burada, ilk növbədə, vətənpərvərlik hisslərini və vətənə sevgi hissini ayırmaq lazımdır.

Təcrübə göstərir ki, hərbi idman oyunları prosesindəki hərəkətlər məktəblilərdə yüksək mənəvi emosional reaksiya doğurur, vətənpərvərlik hisslərini oyadır: Vətənə, Silahlı Qüvvələrə sevgi, əlində silahla Vətəni müdafiə etmək, Silahlı Qüvvələrdə vicdanla xidmət etmək.

Qaydalar – oyunun iştirakçıları üçün ən vacib tələbatdır. Onlar oyunçuların yerləşməsi və yerdəyişmələrinə səbəb olur, oyunçuların hüquq və vəzifələrini, davranış xarakterini dəqiqləşdirir, nəticələrin qəbulu şərtlərini müəyyənləşdirir. Bu zaman oyun qaydaları çərçivəsində oyunçuların yaradıcı fəaliyyətlərinin üzə çıxması istisna deyildir [10,11,12].

Məktəblilərin hər hansı bir oyunu kimi hərbi idman oyununda da təhsil xarakteri və müxtəlif oyun motivləri, hədəfləri, hərəkətlərin fəaliyyəti, yüksək emosionallıq, şənlik xüsusiyyətləri yer alıb. Amma eyni zamanda, hərbi idman oyununun özünəməxsus altı xüsusiyyətləri var:

- qəhrəmanlıq və döyüş romantikası elementlərinin olması. uşaqlar döyüş meydanını təsvir edərək özlərini iştirakçı kimi düşünür, qəhrəmanlara layiq olmağa çalışırlar;

- oyunda hərbi bilik və bacarıqlarını göstərərək sıra hərəkətləri, atıcı silahlarla davranış qaydaları, sərrast atış, qumbara atma, yerdə sürünmək, maskalanma, gizli və sürətli hərəkətlər, müxtəlif təbii və süni maneələri dəf etmək və s;

- oyun prosesində müxtəlif „Məcəzi signal vasitələri, silah modelləri, təlim silahları, əleyhqaz, imitasiya avadanlığı (boş patronlar, tüstü bombaları, qarmaqlar və s.) çadırlardan, maskalanma vasitələrdən, sanitar çantasından və ilkin tibbi yardım göstərmək üçün avadanlıqdan geniş istifadə olunma qabiliyyəti;

- hərbi idman oyununda komandanın və ya ayrı-ayrı uşaqların fəaliyyətinə komandir rəhbərlik edir, tabe olanlara əmr verir, onlar üçün tapşırıqlar qoyur, icrasını planlayır və təşkil edir. Hər bir iştirakçı əmri yerinə yetirməlidir.

- hərbi idman oyununun vacib xüsusiyyəti sadə formada xüsusi şəraitdə, hərbi təlimlərin və döyüş əməliyyatlarının xüsusiyyətlərini əks etdirən məqsədə çatmaqdır. Oyundakı vəzifələrini yerinə yetirərkən məktəblilər mümkün olan gedişatı və nəticəni zehni olaraq təxmin etmək, öz hərəkətlərini və nəticələri müqayisə etmək, vəziyyəti izləmək, davranışlarına nəzarət etmək;

- oyunda istifadə olunan müxtəlif məşqlər gəzmək, qaçmaq, tullanmaq, atmaq, müşahidə etmək, ilkin tibbi yardım göstərmək, sıra hərəkətləri və s. idman ruhunda və rəqabət formada keçirilir, bu da xüsusilə uşaqları cəlb edir.

Beləliklə, uşaqların hərbi idman oyununun mahiyyətini nəzərə alaraq, böyüklərin hərəkətlərini və onların arasındakı münasibətləri təkrarlamaq, sosial fəaliyyətin idrakına yönəlmiş ümumi, fiziki, əqli bir oyun kimi böyüməkdə olan nəslin tərbiyəsinə yönəldilib.

Sadə bir formada məktəbli üçün əlçatan vəziyyətdə keçirilən hərbi idman oyunlarında, uşaqlar Azərbaycan əsgərinin hərbi təlimlər və döyüş əməliyyatları fəaliyyəti ilə qismən tanış olurlar. Bu oyunların məqsədi uşaqları hərbi-vətənpərvərlik ruhunda böyütməkdir.

Müxtəlif təşkilatların xətti ilə keçirilən hərbi idman oyunlarının təşkili sahəsində zəngin təcrübə qazanılıb. Pedaqoji sahədə çalışanların bir vəzifəsi də bu kimi təcrübələri öyrənilib ümumiləşdirmək və geniş yaymaqdır.

Hərbi idman oyunları müasir dövrümüzdə kütləvi xarakter alıb, minlərlə gənc və məktəblilərin fəaliyyət növünə, onların vətənpərvərlik tərbiyəsi üçün mühüm amilə çevrilib. Uşaq və yeniyetmələrin oyunlara, xüsusən hərbi idman oyunlarına cəlb olunmalarının zəruriliyi mütəxəssislər tərəfindən elmi şəkildə əsaslandırılıb. Yeniyetmə və gənclərin hərbi idman oyunları bir çox hərbciləri və tədqiqatçıları da düşündürən məsələdir. Mütəxəssislər hesab edirlər ki, ordu və donanma üçün nümunəvi, tərbiyəli döyüşçü yetişdirmək, onlar öz intizamı, mədəni inkişafı və siyasi tərbiyəsi ilə nümunəvi əsgər olmalıdır. Belə bir fikri əsas götürən tədqiqatçılar bu keyfiyyətləri gənclərdə möhkəmləndirən hərbi oyunların müntəzəm keçirilməsini vacib sayırlar. Çünki belə oyunlarda uşağın fiziki qüvvəsi artır, əli möhkəmlənir, bədəni çevik, gözü daha iti olur, düşüncəsi, zirəkliyi, təşəbbüskarlığı inkişaf edir. Oyun zamanı uşaqlarda təşkilatçılıq vərdişləri əmələ gəlir, dözümlü olmaq, şəraiti nəzərə almaq bacarığı və s. formalaşır. Tədqiqatçılar hərbi oyunların şagirdlərə dəqiqlik, məsuliyyət, tapşırığı vaxtında icra etmək kimi keyfiyyətlər tərbiyə etməsini, onlara şaqraq yerləş, düzgün, şux dayanmaq, doğru danışmaq, nəzakətli və təvazökar olmaq kimi xüsusiyyətlər aşladığını sübut ediblər. Tədqiqatçıların və hərbcilərin yüksək qiymətləndirdikləri hərbi idman oyunları məktəb tədbirlərinin əsasını təşkil edir.

Azərbaycan dövləti ölkəmizdə hərbi idman oyunlarının inkişaf etdirilməsinə məktəblərin geniş şəkildə bu tədbirə qoşulmasına, bununla da vətənimizin müdafiəsinə hazır olan gənc nəslin tərbiyə edilməsi işinə böyük diqqət yetirir. Hər bir gənc hərbi işi öyrənməyə, vətəninə hədsiz sədaqətli olmağa, var qüvvəsini, əgər lazım gələrsə, həyatını da vətən üçün verməyə hazır olmağa borcludur. Sevindirici haldır ki, bu gün Azərbaycan gəncliyinə məhz bu keyfiyyətlər aşılanır. Uşaqların hərbi oyunlara göstərdikləri dərin marağı nəzərə alaraq, bu işi daha da təkmilləşdirmək və genişləndirmək məktəb rəhbərlərinə bir vəzifə kimi tapşırılıb. Hazırda uşaqların hərbi oyunlara cəlb olunması işi yüksək səviyyədə həyata

keçirilir. Şübhəsiz ki, düşmənə cəsarətlə qarşı durmaq, çətinlikləri qorxmadan dəf etmək üçün sağlam, güclü təlim almaq, hədəfi sərrast vurmağı, əla üzməyi bacarmaq lazımdır. Məhz buna görə də ölkəmizdə uşaq, yeniyetmə və gənclərin fiziki hazırlığı üçün hərtərəfli şərait yaradılıb. Şəraitin olması isə uşaqların idman zallarına axınını artırıb. Onlarda öz sağlamlığını qorumaq, öz xarakterini möhkəmlətmək arzusu yaranıb. Sağlam gənc nəsil isə “vətənin ləyaqətli keşikçisi” deməkdir. Bütün bunları nəzərə alan Azərbaycan dövləti hər vasitə ilə hərbi idman oyunlarını genişləndirmək, məktəblilərin bu sahədəki maraqlarını ödəmək məqsədilə xüsusi proqramlar hazırlayıb. Hərbi idman oyunları məhz bu proqramlar çərçivəsində həyata keçirilir.

Azərbaycan məktəblərində hərbi idman oyunlarının keçirilməsinin uzun tarixi vardır. Respublikamızın məktəblərində bu məsələnin bir sıra spesifik inkişaf yolu olub. Orta ixtisas məktəblərində əvvəllər "Skaut", "Sokol" kimi uşaq idman təşkilatları fəaliyyət göstərib. Düzdür, bunlar o qədər də geniş fəaliyyət dairəsinə malik olmayıb. Lakin bir sıra uşaq təşkilatlarının formalaşması, sonralar uzun illər ərzində tam fəaliyyət göstərməsində qeyd olunan həmin uşaq təşkilatları təməl rolunu oynayıb. Bu təşkilatların hər ikisinin iş məzmununda hərbi idman oyunları bu və ya digər şəkildə öz əksini tapıb. Hazırda məktəblərdə, müxtəlif təşkilatlarda uşaqların hərbi idman oyunlarına cəlb edilməsi, onlara hərbi bacarıq və vərdişlərin aşılması güclənib. Müharibə şəraitində yaşayan vətənimizdə bu, çox vacib məsələdir. İndi, demək olar ki, bütün məktəblərdə hərbi idman oyunlarında iştirak etmək üçün xüsusi dəstələr yaradılıb. Həmin dəstələrin üzvlərinin, o cümlədən digər məktəblilərin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsində, onlarda milli şüurun inkişafına diqqətlə yanaşılır. Bu gün respublikamızın bütün məktəblərində "Cəsurlar", "Şahinlər" və digər hərbi idman oyunları keçirilir? Bu oyunlar yarandığı ilk gündən gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsində böyük əhəmiyyət kəsb edirməkdədir. Qeyd olunan hərbi idman oyunları respublikamızda hər il üç

mərhələdə keçirilir. Birinci mərhələ rayon daxilində aparılır və orada qalib gəlmiş dəstə zona yarışlarına göndərilir. İkinci mərhələ zonalar üzrə keçirilir. Birinci yeri tutan komanda respublika final yarışlarında iştirak hüququ qazanır. Finalda zonaların hərəsindən yalnız bir qalib dəstə iştirak edir. Şübhəsiz ki, bu oyunların gənclərin hərbi sənətinə yiyələnməsində, onların fiziki hazırlığında xüsusi əhəmiyyəti var. Belə ki, hərbi idman oyunlarında iştirak edən hər bir məktəbli həm idmançı kimi qələbə uğrunda mübarizə aparır, həm də gələcək əsgər kimi hərbi sənətinin müxtəlif incəliyinə yiyələnir [17,20].

Hərbi idman oyunları məktəblilərin estetik tərbiyəsinə kömək edir. Hərbi estetika gündəlik həyatda uşaqları həmişə cəlb etmişdir. Hərbi həyatda, xüsusilə Azərbaycan Ordusunda insanları valeh edən bir çox gözəl nümunələr var. Hərbi sıra düzülüşü, qamət, hərbi-vətənpərvər mahnılar, hərbi geyim elementləri, silah almaq, hərbi andıçmə mərasimi, əmrin verilməsi, dövlət və döyüş bayrağını qorumaq, hörmət etmək, oyun iştirakçıları daha çox duyğulandırır və məktəblilərin estetik hisslərinin yaranmasına töhfə verir, onları nizam və intizama öyrədir.

Hərbi-idman oyununda məktəblilərdə güclü iradənin olması üçün qətiyyətli və cəsarətli keyfiyyətlərdə böyük əhəmiyyət daşıyır. Qətiyyətli və cəsarətli hərəkətlər tələb edən bir vəziyyət yaratmaq müəllim və ya hərbi rəhbər üçün nisbətən asandır. Belə bir vəziyyətin əsas məqamları olmalıdır; birincisi, seçim tələb edən mühitin olması, bunları bir neçə üsulla yerinə yetirmə şərtləri; İkincisi, qərar qəbuletmə və fəaliyyət üçün məhdud vaxt; üçüncüsü, təhlükə elementləri.

Oyunların məzmununu yaxşı bilən müəllim və ya hərbi rəhbər oyunçuların qətiyyət və cəsarət göstərməli olduqları bir vəziyyət yaratmaq üçün yuxarıdakı məqamları təşkil edə bilər.

Məktəblərdə əxlaqi keyfiyyətlər müxtəlif vasitə və yollarla tərbiyə olunur. Bunların içərisində təlim-məşqlərə, müəllimlərin apardığı sinifdənkenar işlərə

geniş yer verildiyi kimi, gənclər təşkilatlarının keçirdiyi tədbirlər də böyük yer tutur. Təcrübə göstərir ki, gənclərdə müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin tərbiyəsində oyunlar, xüsusən də hərbi idman oyunları böyük rol oynayır. Uşaqlar oyun vasitəsilə həyatı daha yaxşı dərk edirlər: oyun onların zehni və fiziki fəallığını artırır. Bu zaman uşaq başqa uşaqlarla canlı əlaqəyə girir, kollektivdə özünü aparmaq təcrübəsi toplayır, yoldaşları ilə yarışmağa, çətinliklərdən birgə çıxmağa alışır, öz iradəsini möhkəmləndirir. Gənclər üçün bir növ hərbi vətənpərvərlik məktəbi sayılan bu oyunların onların əxlaqi tərbiyəsinə təsiri daha böyükdür. Gənclər bu oyunlarda iştirak edərək atıcılıq, kəşfiyyatçılıq, bələdçilik kimi bacarıqlara yiyələnirlər. Vətənimizin, rəşadətli xalqımızın tarixini, onun şərəfli döyüş yolunu mənimsəyir və vətəni öz əməli fəaliyyətləri ilə qorumağa hazırlaşırlar [22,23,24,27].

1.2. Şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində hərbi idman oyunlarının rolu

Hərbi idman oyunları sosial proses olub əmək fəaliyyəti və təhsil ilə sıx bağlıdır. Hərbi idman oyunları məktəblilərdə əmək sevgisi kimi əhəmiyyətli bir keyfiyyətin inkişafını təmin edir. Biz uşaqlara oyunda ortaq hədəfə çatmaqda davamlı olmağı, ağıl və oynaq fəndlərlə mövcud olan maneələri aşmağı, mənimsəmədə əzmkar olmağı bununla da əməyə münasibətin bəzi xüsusiyyətlərini öyrədirik.

Oyunların seçilməsi. Oyunların siniflər üzrə seçilib keçirilməsinin fizioloji, psixoloji və tərbiyəvi prinsipləri vardır. İbtidai siniflərdə, xüsusən 1-ci sinifdə milli oyunlar və fiziki hərəkətlər seçərkən şagirdlərin fizioloji vəziyyəti mütləq nəzərə alınmalıdır. Çünki, bu yaşda uşaqlarda əzələ, bağ və oynaqlar zəif, ciyərlərin isə həyat tutumu məhdud olur. Sümüklərin möhkəmliyi az olur. Buna görə də onlar tez yorulur, hərəkətlərini korrektə edə bilmirlər. Onlar oynayarkən hərəkətlərin sıxlığı,

çətinliyi, müddəti və icra olunma şəraiti mütləq nəzərə alınmalıdır. Oyunda uşaqların psixoloji hazırlığına da fikir verilməlidir. Çünki, şagirdlər bu yaşda lazımcı inkişaf etməmiş olurlar. Xüsusi ilə iradələri zəif və dözümlülüyü az olur. Düşünülmemiş və fiziki hazırlığı uyğun olmayan oyunlar şagirdlərdə mənfi emosiya və hisslər yaradır. Onlar öz gücünə inanmır, tez-tez küsür, çətin tapşırığı yerinə yetirə bilməyəndə ağlayır, inciyir və s. Bundan əlavə, kiçikyaşlı məktəblilərdə diqqət, qavrama, yaddaş zəif olur. Söylənilənləri inkişaf etdirən müxtəlif növ oyunlar seçilib tətbiq olunmalıdır. Oyunların seçilməsində tərbiyəvi cəhətə də diqqət verilməlidir. Dərstdə, sınıfdən və məktəbdənkənar keçirilən oyunlar yoldaşlıq, dostluq, kollektivçilik, vətənpərvərlik və s. keyfiyyətləri inkişaf etdirməli, hərəkət qabiliyyətlərinin yüksəlməsini təmin etməlidir. Şagirdlər üçün elə oyunlar seçilməlidir ki, bunlar fiziki tərbiyənin qarşısında duran vəzifələrin həyata keçirilməsinə yardımçı olsun.

Oyun üçün hazırlıq işləri, oyun yerinin hazırlanması. Oyunun yerinin hazırlanması dərstdən əvvəl yerinə yetirilir. Bunu müəllim və onun köməkçiləri (fəalları) edirlər. Bir çox hallarda oyun yeri üçün xüsusi hazırlıq tələb olunur (voleybol, basketbol və s.). Bununla belə, bir çox oyunlarda xarakterindən, məzmunundan, məqsəd və vəzifələrdən asılı olaraq məsafə ölçülür, xətlər, dairələr cızılır, habelə şərti işarələr çəkilir. Dərs zamanı vaxt itirməmək üçün bütün bunları dərstdən qabaq yerinə yetirmək lazımdır.

Oyunların keçirilmə formaları. Oyunlar 3 əsas formada təşkil olunur: dərs, dərstdən xaric və məktəbdənkənar. Mütəhərrik oyunlar dərs zamanı, bir çox hallarda isə proqram materiallarının öyrənilməsi nəticəsində orqanizmə verilmiş fiziki gərginliyi aradan qaldırmaq və uşaqların emosionallığını bərpa etmək məqsədilə dərsin axırında təşkil olunur, keçirilir. İbtidai siniflərdə bədən tərbiyəsi dərsinin təxminən yarısını mütəhərrik oyunlar təşkil edir ki, bu da iki cəhətdən müsbət nəticə verir. 1-cisi, dərsin oyunlara görə qarşıya qoyduğu məqsədə tamliqlə

nail olunur. 2-cisi bu forma kiçik məktəbyaşlı uşaqların oyuna olan tələbatını ödəyir. Mütəhərrik oyunların dərş forması onunla xarakterikdir ki, bu zaman oyuna bilavasitə müəllim rəhbərlik edir. Bu da sinfin yaxşı təşkil olunmasını təmin edir. Digər tərəfdən oyunların dərş forması məqsəd etibarını ilə onu başqa, məsələn, dərşdən kənar və məktəbdən xaric formalardan fərqləndirir.

Oyunların təşkil olunmasının 2-ci forması sinifdən kənar formadır. Bu forma çox cəhətlidir. Oyunlardan tənəffüslərdə, növbələrarası vaxtlarda, idman bayramlarında, bölmələrdə, idman-sağlamlıq tədbirlərində istifadə olunur.

Mütəhərrik oyunların daha geniş tətbiq olunan 3-cü forması məktəbdən kənar formadır. Mütəhərrik oyunların bu forması əslində əsas 2 məqsədə xidmət edir. Bunlardan biri sağlamlıq, ikincisi əyləncədir. Bununla belə, bölmələrdə keçirilən milli oyunlar böyük tərbiyəvi və təhsil əhəmiyyəti kəsb edir. Oyunların bu formasından şəhər və şəhərdən kənar sanatoriyalarda, idman-sağlamlıq düşərgələrində, yaşayış yerlərində istifadə olunur. Həmin oyunları uşaqlar bir-birini tanımaq üçün oynayırlar. Buna görə də bu cür oyunlar mühüm tərbiyəvi əhəmiyyət kəsb edir. Oyun təlimi prosesinin mahiyyəti Oyun müxtəlif növ hərəkət elementlərinin birləşməsindən ibarət olub onun həyata keçirilməsi isə fəaliyyətlərin birgə tənzimlənməsindən mühüm dərəcədə asılıdır. Təlim prosesində müəllim öyrədən şagird isə öyrənən kimi fəaliyyət göstərir. Həmin fəaliyyətlərin nəticəsində qarşıda duran ümumtəlim nəticələrinə yəni məqsədə çatmaq mümkün olur. Oyun təlim prosesində başlıca məqsəd və vəzifələr şagirdlərin təbiət, cəmiyyət və tənəffürlərə dair faktlar, hadisələr, qaydalar tələb və göstərişləri mənimsəmək və tətbiq etməkdən, ona əməl etməkdən ibarətdir. Eyni zamanda oyun təlimi zamanı bu sahədə bilikləri mənimsəməklə yanaşı, həm də təlimin məzmununa aid bacarıqlara yiyələnmək tələbatı da irəli sürülür. Bacarıqlar isə oyun üzrə qazanılmış biliklərin həyata keçirilməsi, qarşılaşdığı mühitdə tətbiqi və

öz əksini tapdığı kimi başa düşülür. Bunlar öyrədən və öyrənənlərdən aşağıdakılara nail olmağı tələb edir [9,26].

- Şagirdlərin sağlamlığını möhkəmləndirmək onların fiziki inkişaf və hazırlığını təmin etmək, orqanizmi formalaşdırmaq, onun funksional imkanlarını daha da genişləndirib yüksək mərhələyə çatdırmaq;
- Həyat üçün vacib olan hərəkəti bilik, bacarıq və vərdişləri aşılamaq onları daha da təkmilləşdirmək;
- Şagirdlərin hərəkəti qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək (surət, güc, çeviklik, dözümlülük), mənəvi-iradi keyfiyyətlərini və vətənpərvərlik ruhunu yüksəltmək;
- Şagirdlər sanitariya və gigiyena mədəni qaydalara yiyələnmək vərdişlərini aşılamaq, onu formalaşdırmaq;
- Şagirdlərə müstəqil məşğul olmaq və təşkilatçılıq, məntiqi yaradıcılıq və tədqiqatçılıq qabiliyyətini inkişaf etdirməklə idrak fəaliyyətini artırmaq.

Qeyd etmək lazımdır ki, bu üç mərhələnin hər birinin özünəməxsus məqsəd və vəzifələri vardır. Bütün bunlar ardıcılıqla həyata keçirilir, bir-birindən məzmun təfəkkür və hərəkəti mahiyyətinə görə fərqlənir, lakin mərhələlər, eləcə də biri o birini tamamlayır. Sonrakı təlim mərhələləri əvvəlkilərin əsasında müvəffəqiyyət qazana bilir. Bu baxımdan kiçik bir müqayisə aparaq. Söylədiyimiz kimi, vərdiş bacarıqların dəfələrlə təkrarı nəticəsində avtomatlaşdırılmış formalardan biridir. Öyrədən və öyrənənlər həmin bacarıqları qazanmaq üçün təlimin məzmunu üzərində düşünür, işləyir, diqqətini cəmləşdirir, onu təhlil edib müvafiq qərara gəlir və nəticə çıxarırlar. Söylənənlər beyin qabığında müvəqqəti rabitələrin meydana gəlməsinə səbəb olur. Bunlar isə nəticədə hərəkətlərin özündən asılı olmayaraq avtomatik olaraq yerinə yetirilməsini təmin edir. Bura da bir cəhəti də qeyd etməliyik ki, vərdişlərin yarandığı zaman təfəkkürün yüksək fəallıqla, gərginliklə işlənməsinə, bu prosesdə ciddi nəzarətin olmasına o qədər də ehtiyac duyulmur.

Oyun təliminin prinsipləri. Oyunlarda ümumtəlimin nəticələrinə nail olmaq məqsədilə təlimin müvafiq prinsiplərindən istifadə olunur. Əlbəttə, oyunların təlimi prosesində zəruri nəticəni əldə etmək üçün təlimin bütün prinsip və tələblərindən istifadə edilməlidir. Lakin bu yazıda oyunların təliminin təşkili və keçirilməsində vacib bəzi prinsipləri qısa olsa da araşdırmağı lazım bilirik. Xüsusən, təlimdə ideyalılıq, elmilik, əyanilik, şüurluluq və fəallıq, sistemlilik və ardıcılıq, müvafiqlik, fərdi yanaşma prinsiplərini nəzərdə tuturuq. Göstərilən tələblərə riayət olunmaqla mütəhərrik oyunların təliminin məzmununa uyğun şagirdlərin bilik, bacarıq və vərdişlərə yiyələnməsinə, təlim prosesindəki fəaliyyətlərin yüksəlməsinə və tənzimlənməsinə müvafəq olmaq mümkündür.

Oyun iştirakçılarının təlim və maddi bazanın, hərbi siniflərin, idman meydançalarının, maneə zolağının, atış tirlərinin, model silahların və s. yaradılması üçün cəlb edilməsi böyük tərbiyəvi əhəmiyyət daşıyır. Məktəblilər sərf olunan əməyin keyfiyyəti və miqdarı barədə dəqiq bir fikir əldə edir, kollektiv iş nəticəsində əldə olunan hər şeyə dəyər verməyi öyrənir, nəticədə praktik əmək bacarıqlarını inkişaf edirlər.

Hərbi idman oyunlarının tərbiyəvi rolu səbəbindən, məktəblilərin onlara daha çox maraq göstərir və həvəslə oynayırlar. Araşdırmalar göstərir ki, məktəblilərin hərbi idman oyununa marağının əsas motivlərin bunlardır. Birincisi, öz qəhrəmanlıq arzusu və istəyi təmin etmək, yetkinliklərini sübut etmək, müstəqil olmaq, gücünü və imkanlarını sınamaq, fərdi keyfiyyətləri göstərmək, komandada müəyyən bir yer tutmaq, özlərini təsdiqləmək. İkincisi, ilkin hərbi bilikləri əldə etmək istəyi, ərazidə hərəkət bilik və bacarığı, həm də bir sıra əxlaqi və iradi keyfiyyətləri inkişaf etdirmək, gələcəkdə əmək fəaliyyətində iştirak üçün zəruri olan vərdişlər və Vətənin müdafiəsində fəal iştirak etmək.

Hərbi idman oyunları zaman qazanılan təcrübə, şagirdlərin gələcək fəaliyyətləri üçün zəruri olan bir çox faydalı keyfiyyət inkişaf etdirir. Bu da, uşaqların oyuna marağını artıran vacib məqamlardan biridir.

Oyundakı fəaliyyət həmişə güclü və parlaq emosional hiss yaradır. Oyun həmişə uşaqları emosional olaraq tutur, əks halda oyun olmayacaq. Nə qədərdə ciddi şəkildə hesablanmış hərəkətlər olsa da, emosiyasız, oyun kimi alınmayacaq.

Oyun hərəkətlərinin güclü emosional hisslərlə keçirilməsi insanın şəxsiyyətinə müsbət təsir göstərən ən vacib şərtlərdən biridir.

Yeniyetmələrin oyunda yaşadığı müxtəlif hisslər uşaqları fəaliyyətə, çətinlikləri dəf etməyə, mübarizə aparmağa, məsuliyyətli işlərdə iştirak etməyə, qəhrəmanlıq göstərmək arzusuna sövq edir.

Burada, ilk növbədə, vətənpərvərlik hisslərini və vətənə sevgi hissini ayırmaq lazımdır.

Təcrübə göstərir ki, hərbi idman oyunları prosesindəki hərəkətlər məktəblilərdə yüksək mənəvi emosional reaksiya doğurur, vətənpərvərlik hisslərini oyadır: Vətənə, Silahlı Qüvvələrə sevgi, əlində silahla Vətəni müdafiə etmək, Silahlı Qüvvələrdə vicdanla xidmət etmək.

Fiziki hazırlıq dərslərində müəllim hərbi idman oyunlarının bəzi mərhələsinin elementlərini məşq etdirə bilər. Şagirdlərin yaş həddini nəzərə alaraq dərslər əsasən açıq havada təşkil olmalıdır. İbtidai siniflərdən başlayaraq fiziki hazırlıq dərslərində mütəhərrik oyunları, yüngül atletika, komanda oyunlarının keçirilməsi də hərbi idman oyunları üçün əlverişli imkanlar yaradır.

IX-XI siniflərində ilkin hərbi hazırlıq dərsləri hərbi idman oyunları geniş imkanlar yaradır. Azərbaycan Respublikasında keçirilən “Cəsurlar” və “Şahin” hərbi idman oyunlarına iştirak edən komandaların hazırlığına fiziki hazırlıq müəllimləri və hərbi rəhbərlər cavabdehdir.

Təcrübə göstərir ki, məktəbdə hərbi idman oyununun təşkili müəllim üçün böyük bir çətinlik yaradır. Bu, ilk növbədə oyunların bəzi xüsusiyyətindən irəli gəlir.

Birincisi, oyunlar müəllimdən xüsusi hərbi hazırlıq və hərbi-texniki biliklər tələb edir. Sıra və atəş hazırlığı, taktika, ərazidə hərəkət metodları, mülki müdafiə və s. bu səbəbdən də belə oyunlar onun üçün müəyyən mənada çətinidir. İkincisi, oyunlar müəyyən qaydalar çərçivəsində, geniş ərazidə və örtülü atış sahəsində keçirilir. Ona görə oyunun təşkili böyük zəhmət tələb edir.

Hərbi idman oyunlarının keçirilmə metodikası gənclər və idman, təhsil, müdafiə və digər nazirliklər tərəfindən təsdiqlənmiş əsasnamədə öz əksini tapır. Burada təhsil və təlim- tərbiyə, psixologiya, fiziologiya və anatomiya, gigiyena və tibbi nəzarət Azərbaycan Respublikasının Konstitusiyasına, müvafiq qayda və qanunlara əsaslanaraq tərbiyəli, vətənpərvər, sağlam, ölkənin müdafiəsinə hazır olan gələcək nəslin yetişməsinə yönəldilib.

Hərbi-idman oyunlarının təhsildə, təlim-tərbiyədə imkanları. Hərbi idman oyunları uşaqda ümumi psixoloji fəallıq yaradır və onların şəxsiyyətinə müsbət təsir göstərir. Nəticədə, hərbi idman oyunları uşaqlarda əxlaqi davranışın təşəkkülündə qüvvətli rol oynayır. Müşahidələr və təcrübələr göstərir ki, məktəblərdə hərbi idman oyunlarından həmişə geniş şəkildə istifadə olunub. Bu oyunlar özünün bütün məzmunu ilə gənclərdə vətənpərvərlik hissənin inkişafına təsir göstərir. Məsələn, "Cəsurlar" oyununda iştirakçılar hərbi and içirlər. Hərbi and isə məlum olduğu kimi hərbi qulluqçuların üzərinə müəyyən vəzifələr qoyur. Daha doğrusu, and içmiş hər bir əsgər müəyyən edilmiş qaydalardan azacıq da olsa kənara çıxma bilməz. O, söylədiyi andı vicdanla və şüurlu şəkildə yerinə yetirməyə borcludur. Söylənilmiş and həmin şəxsin varlığına hakim kəsilir və bu onu bütün qəlbi ilə vətən uğrunda mübarizəyə sövq edir. "Cəsurlar" hərbi idman oyununun dəstəsi təşkil olunarkən bura qəbul edilən məktəblilər vətənə sadıq olacaqlarına, and içərək deyirlər: "Mən respublikamızın gənc hərbiçilərinin sırasına daxil

olarkən təntənəli surətdə and içirəm ki, yaxşı oxuyacağam; respublikamızın silahlı qüvvələrinin döyüş yolunu öyrənəcəyəm; komandirin əmrlərini tez və dəqiq yerinə yetirəcəyəm; hərbi işi, hərbi texnikanı və silahları səylə öyrənəcəyəm; respublikamıza sadıq olacağam; hərbi sirri qoruyacağam; düzgün, intizamlı olacağam; əgər gənc hərbiçinin andını pozsam qoy mənə yoldaşlarımdan nifrəti nəsbib olsun". Uşaqlar öz yoldaşları ilə birlikdə təntənəli mərasim şəraitində, üçrəngli bayrağın altında and içirlər. Bu isə onların vətən sevgisinə böyük təsir göstərir. Məsələnin bu cəhətinin psixoloji təsirini düzgün qiymətləndirən müəllimlər iştirakçılar arasında vətənpərvərliklə bağlı geniş izahat işi aparır. Bu, onlarda vətənə sədaqət hissini tərbiyə etməklə, çətinliklər zamanı mətanət və mərdlik göstərməyə ruhlandırır. Hərbi idman oyunlarında təşkil olunan viktorinalar da gənclərin vətən haqqındakı təsəvvürlərini aydınlaşdırmağa və dərinləşdirməyə xeyli kömək edir. İştirakçı məktəblilərin hərbi sənəti, ordumuz barədə hansı məlumatlara malik olduqlarını öyrənmək üçün viktorinaları aşağıdakı məzmununda təşkil etmək məqsədə uyğundur:

1. Azərbaycan ordusunun ildönümü nə üçün hər il iyunun 26-da qeyd olunur?
2. Azərbaycanın milli qəhrəmanlardan kimləri tanıyırsan?
3. Bayrağımızın rəngləri hansı mənəni ifadə edir?
4. Azərbaycanın milli qəhrəmanına verilən medal necə adlanır?

Viktorinalardakı sualların qoyuluşundan göründüyü kimi, gənclər axtarışlar aparıb mənbələr əsasında vətən və onun igid oğulları haqqında təsəvvürlərini zənginləşdirməli olacaqlar. Bu yolla öyrənilmiş faktlar uşaqların vətənpərvərlik tərbiyəsinin nəzəri əsaslarını daha da möhkəmləndirir. Nəzəri biliklər isə gələcək praktik vərdişlərin əsası deməkdir. Hərbi idman oyunları həm də gəncləri əməli surətdə vətəni müdafiə etməyə hazırlayır.

Tədqiqatçılar hesab edirlər ki, vətənpərvərlik tərbiyəsində yalnız ideyaya əsaslanmaq kifayət etmir. Ola bilər ki, hansısa məktəblinin vətənpərvərlik

haqqında düzgün təsəvvürü, görüşləri olsun, lakin o, düzgün əsil vətənpərvər kimi böyüməsin. Belə məqamlarda təcrübəli müəllimlər, hərbi rəhbərlər köməyə çatmalıdırlar. Bu da məlumdur ki, vətən dara düşəndə onun müdafiəsi üçün bacarıqlı, qorxmaz cəsarətli insanların köməyinə ehtiyac duyulur. Gənclər həmin anlara hazır olmaqdan ötrü müəyyən vərdişlərə yiyələnməlidirlər. Belə ki, hədəfi düz nişan almaq, sərrast atəş açmaq, hərbi texnikadan baş çıxarmaq, kəşfiyyata getmək, dözümlü olmaq, düşməyə sirr verməmək və s. kimi vərdişlərə yiyələnmiş gənclər müharibə zamanı vətəninə olan dərin məhəbbətini göstərmiş olur.

Hər bir Azərbaycan vətəndaşında belə bacarıqlar məktəb yaşından tərbiyə olunub, möhkəmləndirilməlidir. Bu baxımdan, məktəblərdə tədris olunan gənclərin çağırışa qədər hazırlığı proqramında bir sıra hərbi bacarıq və vərdişlərin icrası göstərilir. Bunlar isə hərbi idman oyunlarında öz əksini daha geniş tapıb. Hərbi oyunların məzmununda verilmiş bacarıqlar - silahdan istifadə etmək, mülki müdafiə siqnallarını vermək və bu əsasda davranmaq, vərdişlər gəncləri vətənin müdafiəsinə hazırlayır. Hərbi idman oyunları bu sahədə başqa vasitələrdə bir sıra üstünlükləri ilə fərqlənir. Belə ki, bu bacarıqlar və vərdişlər hərbi məşğələ və məşqlərdə cansıxıcı formada yox, oyun əsasında keçirilir. Bu gənclər tərəfindən maraqla, yüksək həvəslə qəbul edilir. Oyunun gedişində bir sıra hərəkətlər: maneələri dəf etmək, maskalanmaq, atəş açmaq, qumbara atmaq tələb olunur. Bu hərəkətləri bacaranlar "düşmən" üzərində qələbə çalaraq öz məqsədlərinə nail olurlar. Bu kimi bacarıq və vərdişlərlə zəngin olan hərbi idman oyunlarının hər bir iştirakçısı vətənimizin müdafiəsinə əməli olaraq hazırlanır.

Digər tərəfdən, bu oyunlar iştirakçılarda düşməyə nifrət, vətənə məhəbbət hissini artırır, oyunçularda xarakterin möhkəmlənməsində də əhəmiyyətli rol oynayır. Vətənpərvərlik hər kəsdən sağlam bədən, möhkəm əzələlər, mətin iradə tələb edir. Bu cəhətdən də, hərbi idman oyunları özünün idman formasını mühafizə edərək oyunçuların əzələlərini, ürək, qan-damar sistemini tənzimləyir və onların

fəaliyyətini nizama salır. Əlbəttə, hərbi idman oyununun bütün bu qeyd olunan vətənpərvərlik təsiri iştirakçı gənclərə ayrı-ayrılıqda yox, vəhdətdə təsir göstərir və onları bir vətənpərvər kimi tərbiyə etməyin təməlini qoyur.

Fiziki tərbiyənin təlim prosesinin düzgün təşkili və keçirilməsində yalnız pedaqoji komponentlərin təlim dövründə düzgün tətbiqi ilə kifayətlənməməlidir. Fiziki tərbiyənin tədrisi zamanı məktəbli gigiyenasına riayət edilməsi, təlim üçün mənəvi-psixoloji və estetik şəraitin yaradılması da əhəmiyyətli komponentdir. Təlim prosesi üçün maksimum dərəcədə məqsədəuyğun sanitariya-gigiyena şəraitinin yaradılmasında nəzərə alınmalıdır. Tədris-tərbiyə işlərinin səviyyəsinin yüksəldilməsində ümumi pedaqoji prinsiplərin rolu böyük olsa da, təlim prosesi elmi surətdə təşkil olunsaydı belə bu təlimin tam müvəffəqiyyətlə həlli hələ demək deyildir. Şagirdlərin təlim tərbiyə işində və sürətli inkişafının təmin edilməsində tədris prosesinin optimallaşdırılması prinsiplərinin də tətbiqinə ehtiyac duyulur. Bu şərtlə ki, bunlar müəllim və şagirdlərin tam idrak fəallığı əsasında həyata keçirilmiş olsun. Təlim prinsiplərindən bir tərəfli və yaxud həddindən artıq istifadə heç də təlimin uyğun prinsipinin təmini deyildir. Burada prosesin optimal qurulması başlıca amildir. Həmin prinsip bir tərəfdən didaktik prinsiplərin sistemlə tətbiqinə, digər tərəfdən isə göstərdiyimiz tələblərin hər birinin daha yaxşı istifadəsi üçün lazımi zəmin yaradır, habelə onların düzgün tətbiqini təmin etməklə tədrisin səmərəliliyini daha da yüksəldir. Şagirdlərin hərtərəfli inkişaf etdirilməsi, şəxsiyyət kimi formalaşdırılması və mənəvi aləminin zənginləşdirilməsinin məqsədəmüvafiq təşkilində təlimin kompleks həllinə yönəldilmiş prinsiplərinin tətbiqi daha müvəffəqiyyətli hesab olunur. Burada da müəllimdən tələb olunur ki, dərsin qarşısında duran vəzifə və məqsədi həyata keçirməkdən ötrü onun əsas və başlıca olanları seçib diqqət mərkəzində saxlamalı və ilk növbədə təlimini təmin etməyə ciddi səy göstərilməli. Təlimdə optimal yanaşmanın da özünəməxsus yeri vardır. Burada ayrı-ayrı fiziki hərəkət və oyunlar öyrədilərkən istər hərəkət

texnikasının və istərsə də oyunların nə məqsədlə icra olunduğu və keçirildiyinə aydınlıq gətirmək tələb edilir. Bu onunla əlaqədardır ki, məqsəd və vəzifələrin aydınlığı şagirdlərin təlimə həvəsini artırmaqla onun hərtərəfli və düşüncəli surətdə qavranılmasına kömək edir. Optimal yanaşmada əyanilik mühüm pedaqoji prinsiplərdən olub, fiziki hərəkətlərin, fəndlərin və oyunların öyrənilməsində əvəzəlməz və zəruri rol oynayır. Hərəkətlərin göstərilməsi (canlı, şəkil, illüstrasiya, sxem, nəticəni göstərən cədvəl, test sualları və s.) ilk növbədə şagirdlərin diqqətlərini təlimə toplayır, təlimi daha maraqlı edir və beləliklə onlar hərəkəti cəhdlərə inamla, şüurlu olaraq, yüksək fəallıqla və əhval-ruhiyyə ilə yanaşır, nəticədə gözlənilən nailiyyətləri daha asan əldə etmək imkanları qazanırlar. Fiziki tərbiyə təliminin nəticə yönümlüyü hazırda təhsil sistemində ciddi şəkildə tələb olunur. Bu işə diqqət, qayğı, günbəgün artırılır. Fiziki tərbiyədə nəticə yönümlüyü təmin edən amillər araşdırılır və daha da təkmilləşdirilir. Bu məsələdə təlim metod və vasitələrinin düzgün seçilməsi, bir-biri ilə inteqrasiya olunması və tətbiqinin təmini həyatı əhəmiyyət daşımaqla, həmçinin mühüm təhsil mahiyyətinə malikdir.

1.3. Hərbi-idman oyunlarının məktəblilərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsində rolu və yeri

Ölkənin müdafiəsinin güclənməsi vətəndaşların, xüsusən də gənclərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsi ilə sıx bağlıdır. Gənc nəsillərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsi dövlətinin mühüm fəaliyyət sahəsidir.

Bu gün Azərbaycan hərbi qüdrətə malikdir. Şübhəsiz ki, ordumuzun əsasını gənclər təşkil edir. Buna görə də, gənclərin fiziki və mənəvi inkişafına, onların hərbi vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsinə böyük önəm verilir. Fiziki sağlamlığın qorunmasına göstərilən qayğı Azərbaycan gənclərinin sağlam ruhda böyüməsinə, eyni zamanda, gənclərin vətənin sadıq keşikçilərinə çevrilməsinə zəmin yaradır.

Gənclərin vətənə və dövlətə sədaqət, respublikanın ərazi bütövlüyünün müdafiəsinə daim hazır olmaq ruhunda tərbiyə olunması müharibə şəraitində yaşayan ölkəmizdə günümüzün vacib məsələsidir. Bu baxımdan, hərbi idman oyunları böyük əhəmiyyətə malikdir. "Şahin" hərbi idman oyunları gənc nəslin vətənpərvər ruhda yetişməsində, gənclərin həqiqi hərbi xidmətə çağırışa qədərki hazırlığında müstəsna rol oynayır. Respublikamızın bütün bölgələrində bu işə xüsusi diqqətlə yanaşılması hər birimizi sevindirir. Ordu sıralarında yer alacaq gənclərimiz fizik cəhətdən sağlam yetişdirilir, həmçinin onlar vətənpərvər ruhda tərbiyə olunurlar [6,19].

Azərbaycanda hərbi idman oyunları vasitəsilə uşaq, yeniyetmə və gənclərin hərbi vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsinin inkişaf etdirilməsi praktik məşğələlərdə əksini tapıb. Məktəblər üçün hazırlanan xüsusi metodik vasitələrlə həyata keçirilir. Metodik vasitələrdə əsas məqsəd hərbi idman oyunlarının köməyi ilə şagirdlərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsinin imkanlarını inkişaf etdirməkdir. Orduda xidmət zamanı zəruri olan keyfiyyətlərin ayrı-ayrı milli oyunlar vasitəsilə şagirdlərə aşılması orta məktəblərdə tətbiq edilir. Vətənpərvərlik insanı səciyyələndirən ən mühüm keyfiyyətlərdən olduğundan onun böyüməkdə olan nəsllə aşılması, uşaq, yeniyetmə və gənclərin vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsi təlim-tərbiyə işinin ən mühüm istiqamətlərindən, məktəblərin ən vacib vəzifələrindəndir.

Orta məktəblərin dərs vəsaitlərində və metodik ədəbiyyatda hərbi-vətənpərvərlik hissləri aşılaman məlumatlarına, hərbi məzmunlu biliklərə daha çox yer ayrılır. Bu, şüurlu surətdə edilir ki, gənclər vətənpərvərlik duyğularını, milli hissləri daha yaxından dərk etsinlər.

Orta ümumtəhsil məktəblərində hərbi biliklərə yiyələnən məktəblilər öz bacarıqlarını müxtəlif hərbi idman oyunlarında sınaırlar. Hər il, ənənəvi olaraq, respublikamızın ayrı-ayrı bölgələrində bu idman oyunları üzrə zona yarışları

keçirilir. Həmin yarışlarda qalib adını qazanan komandalar respublika final mərhələsinə vəsiqə əldə edirlər. Burada ən güclülər müəyyənləşir.

Yeniyyətlərin fiziki hazırlığının daha da inkişaf etdirilməsi, hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsi işinin gücləndirilməsi ilə bağlı orta məktəb şagirdləri arasında hərbi idman oyunları müntəzəm keçirilir. Hər il ənənəvi olaraq təşkil edilən "Şahin" hərbi-idman oyunları şagirdlərin ordu sıralarında xidmətə hazırlanmasını təmin etmək məqsədi daşıyır. Orta məktəbin son siniflərində təhsil alan şagirdlər arasında keçirilən hərbi idman oyununda əsas diqqət şagirdlərin məhz fiziki hazırlığının yüksəlməsinə və orduya hazırlanmasına yönəlib. Hər il bu yarışların yüksək səviyyədə təşkil edilməsi və oyunlarda kütləviləyin təmin edilməsinə xüsusi diqqət yetirilir. Bu da təsadüfi deyil. Orta məktəbi bitirən və həddi-buluğa çatan gənclərimiz hərbi xidmətə çağırılır. Onların hər birindən yüksək fiziki hazırlıq, silahla davranış bacarığı və dözümlülük tələb olunur. Məhz bu baxımdan "Şahin" hərbi idman oyunlarına hazırlıq çərçivəsində gənclərin silahla davranış bacarığına yiyələnməsinə xüsusi diqqət ayrılır. Bir sözlə, gənclərimizin vətənpərvər ruhda böyüməsində, xalqımızın, dövlətimizin sadıq keşikçisi kimi yetişməsində "Şahin" hərbi idman oyunlarının xüsusi rolu var [15].

Ulu Öndərin həyata keçirdiyi işlər bu gün də ləyaqətlə davam etdirilir. Azərbaycan gəncliyi doğma vətəninə, xalqına, sədaqət ruhunda tərbiyə alır. Şagirdlərin hərbi-vətənpərvərlik ruhunda tərbiyəsini, milli mənlilik şüurunun, formalaşmasını hərbi idman oyunları vasitəsilə həyata keçirmək daha məqsədəuyğundur. Ona görə ki, hərbi idman oyunları gənc nəsle öz doğma vətəninə hədsiz sədaqət göstərmək, vətəni şüurlu və fəal tərzdə sevmək imkanı yaradır.

Dövlət gənclər siyasətinin ən mühüm istiqamətlərindən biri kimi ölkəmizdə gənc nəslin vətənpərvər ruhda tərbiyəsi daim diqqət mərkəzindədir. Bu, ümumtəhsil məktəblərinin ən vacib vəzifələrindən hesab olunur. Həmin sahədə

həyata keçirilən kütləvi tədbirlər, maarifləndirmə və təbliğat işləri bilavasitə gənclərin mənəvi, fiziki, psixoloji hazırlığının təmin edilməsinə, onlarda Vətənə, doğma torpağa məhəbbət hissinin yüksəldilməsinə, eləcə də müasir dünyamızda qloballaşmanın geniş vüsət aldığı bir zamanda milli-mənəvi dəyərlərin qorunub saxlanmasına yönəldilir.

Azərbaycan Respublikası ərazi bütövlüyünün bərpa olduğu bir vaxtda gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinin düzgün təşkili daha böyük aktualıq kəsb edir. Heç şübhəsiz, bu məsələdə ümumtəhsil məktəblərinin X-XI siniflərində tədris olunan “Gənclərin çağırışa qədərki hazırlığı” fənni mühüm rol oynayır. Belə ki, bu fənn öz məzmunu etibarlı ilə şagirdlərə Azərbaycanın Silahlı Qüvvələri haqqında məlumatların, hərbi nizamnamə qaydalarının mənimsədilməsini, onların ordu həyatı ilə tanış olmalarını, hərbi xidmətə fiziki və psixoloji cəhətdən hazır olmalarını, şagirdlərdə Azərbaycanın Silahlı Qüvvələrində xidmətin müqəddəs borc və şərəf işi olmasına inamın yaradılmasını, vətənpərvərlik, əqidəlilik, dözümlülük, cəsurlük, intizam və şəxsi məsuliyyət hissi kimi mənəvi keyfiyyətlərin inkişaf etdirilməsini, mülki müdafiə və ilkin tibbi yardım bacarıqlarının formalaşdırılmasını nəzərdə tutur.

Əlbəttə, gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsini yalnız bir fənnin tədrisi ilə məhdudlaşdırmaq fikri reallıqdan uzaqdır. Belə ki, bütün fənlərin tədrisində, xüsusilə də humanitar-ictimai fənlərin tədrisində vətənpərvərlik tərbiyəsinin aşılması üçün kifayət qədər imkanlar vardır. Vətən uğrunda, torpaqlarımız uğrunda döyüslərdə qəhrəmanlıq göstərmiş şəxslərin, beynəlxalq yarışlarda bayrağımızı yüksəldən idmançıların, Azərbaycanı dünyada tanıdan dövlət xadimlərinin, alim, yazıçı və incəsənət xadimlərinin şəxsi nümunələri də şagirdlər üçün əsl həyat, tərbiyə məktəbidir.

Onu da qeyd edək ki, Azərbaycan Respublikasının Milli Qəhrəmanları, müharibə iştirakçıları ilə təhsilalanların mütəmadi görüşləri keçirilir, məktəblilərə

torpaqlarımızın azadlığı uğrunda şəhid olan Vətən övladlarının həyatı və qəhrəmanlıqları barədə ətraflı məlumatlar verilir.

Təhsilalanların vətənpərvərlik və dövlətçilik ruhunda tərbiyəsinin əhəmiyyətini, eləcə də ilkin hərbi bilik, bacarıq və vərdişlərin gənclərin inkişafına böyük təsirini nəzərə alaraq, aidiyyatı təşkilatlarla birlikdə ümumtəhsil məktəblərinin şagirdləri arasında ənənəvi “Şahin”, “Sərhəd” hərbi-idman və turizm respublika oyunları keçirilir. Həmçinin “Gənc xilasedici və yanğınsöndürən” respublika yarışı və “Gənc xilasedici” beynəlxalq turniri, “Fövqəladə hallar uşaqların gözü ilə” mövzusunda yaradıcılıq müsabiqəsi təşkil olunur. Təhsil Nazirliyinin Gənclər və İdman Nazirliyi, Müdafiə Nazirliyi, Fövqəladə Hallar Nazirliyi, Dövlət Sərhəd Xidməti, Könüllü Hərbi Vətənpərvərlik Texniki-İdman Cəmiyyəti Respublika Şurası və Respublika Veteranlar Şurası ilə işgüzar əlaqələri mövcuddur.

Azərbaycan Respublikası ərazisinin işğaldan azad olunduğu bir vaxtda gənclərin vətənpərvərlik tərbiyəsinin düzgün təşkili daha böyük aktualıq kəsb edir. Milli-mənəvi dəyərlərə sadıq, vətənpərvər vətəndaş yetişdirmək gələcəyimiz naminə ən mühüm vəzifə kimi xüsusilə təhsil müəssisələrində tərbiyə işinin vacib tərkib hissəsidir. Vətənin ərazi bütövlüyü uğrunda döyüşlərdə qəhrəmanlıq göstərmiş hərbcilərimizin, şəhidlərimizin şəxsi nümunələri gənclərdə vətənpərvərlik tərbiyəsinin aşılınması üçün əsl məktəbdir. Digər tərəfdən, orta və ali təhsil müəssisələrində hərbi məzmunlu biliklərin verilməsi, vətənpərvərlik mövzusunda pedaqoji və metodiki tədbirlərin, seminarların təşkili vətənpərvərlik hisslərinin aşılınmasında xüsusi rol oynayır. Xüsusilə hərbi hazırlıq dərslərində tək-cə silahlardan istifadə qaydaları öyrədilməməli, bu fənnə mənəvi aspektdən yanaşaraq, Vətəni müdafiə milli borc, vətəndaşlıq vəzifəsi, şəhidlərin ruhuna böyük ehtiram olaraq tədris olunmalıdır.

Ali və orta təhsil müəssisələrində tələbə-gənclərin hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsi üzrə aparılan işlərin daha intensiv xarakter alması, bu sahədə həyata keçirilən tədbirlərin davamlılığının təmin olunması, onlarda fəal vətəndaş mövqeyi və doğma torpağa sədaqət hissinin formalaşdırılması məqsədilə hərbi hissələrdə görüşlər təşkil olunmalıdır. Azərbaycan Ordusunun müasir silah və hərbi texnikalar ilə tanışlıq, onlardan istifadə qaydaları tələbələrin hərbi vətənpərvərlik tərbiyəsinin möhkəmləndirilməsinə xidmət edir.

Vətənpərvərlik həm də fəaliyyət sahəsindən asılı olmayaraq, mənəvi-siyasi məsuliyyəti dərk etmək və layiqincə daşımaqdır. Bu baxımdan, müstəqil dövlət quruculuğu yolunda gənclərin üzərinə böyük və məsuliyyətli vəzifələr düşür. Hər bir gənc dərk etməlidir ki, Vətənin bütövlüyü, toxunulmazlığı, azadlığı onun vətəndaşlıq borcudur.

Sadə bir formada məktəbli üçün əlçatan vəziyyətdə keçirilən hərbi idman oyunlarında, uşaqlar Azərbaycan əsgərinin hərbi təlimlər və döyüş əməliyyatları fəaliyyəti ilə qismən tanış olurlar. Bu oyunların məqsədi uşaqları hərbi-vətənpərvərlik ruhunda böyütməkdir.

Oyundakı fəaliyyət həmişə güclü və parlaq emosional hiss yaradır. Oyun həmişə uşaqları emosional olaraq tutur, əks halda oyun olmayacaq. Nə qədərdə ciddi şəkildə hesablanmış hərəkətlər olsa da, emosiyasız, oyun kimi alınmayacaq.

Oyun hərəkətlərinin güclü emosional hisslərlə keçirilməsi, insanın şəxsiyyətinə müsbət təsir göstərən ən vacib şərtlərdən biridir.

Yeniyetmələrin oyunda yaşadığı müxtəlif hisslər uşaqları fəaliyyətə, çətinlikləri dəf etməyə, mübarizə aparmağa, məsuliyyətli işlərdə iştirak etməyə, qəhrəmanlıq göstərmək arzusuna sövq edir.

Burada, ilk növbədə, vətənpərvərlik hisslərini və vətənə sevgi hissini ayırmaq lazımdır.

Təcrübə göstərir ki, hərbi idman oyunları prosesindəki hərəkətlər məktəblilərdə yüksək mənəvi emosional reaksiya doğurur, vətənpərvərlik hisslərini oyadır: Vətənə, Silahlı Qüvvələrə sevgi, əlində silahla Vətəni müdafiə etmək, Silahlı Qüvvələrdə vicdanla xidmət etmək.

Müasir dövrdə gənc nəslin hərtərəfli inkişafında hərbi-vətənpərvərlik tərbiyəsi mühüm rol oynayır. Tərbiyənin bu növünün həyata keçirilməsi nəticəsində gənclərə və məktəblilərə vətənə sədaqət, onun müdafiəsinə daim hazır olmaq hissləri aşılır. Bunların pədoqoji cəhətdən düzgün təşkili üçün bir sıra sınaq olmuş və özünü doğrultmuş forma, o cümlədən vasitələrdən geniş istifadə edilməkdədir. Məsələn, hərbi idman oyunlarında həvəslə iştirak edən yeniyetmələr dözümlülük, cəldlik, qıvrıqlıq, çeviklik kimi fiziki-iradi keyfiyyətlərə, atıcılıq, kəşfiyyatçılıq, rabitəçilik və s. hərbi bacarıq və vərdislərə yiyələnirlər. Bu işə onların gələcəkdə ordu sıralarında mətin addımlar atmalarının başlıca şərti kimi qiymətləndirilir.

Məktəblərdə əxlaqi keyfiyyətlər müxtəlif vasitələr və yollarla tərbiyə olunur. Bunların içərisində təlim-məşqlərə, müəllimlərin apardığı sinifdənəkar işlərə geniş yer verildiyi kimi, gənclər təşkilatlarının keçirdiyi tədbirlər də böyük yer tutur. Təcrübə göstərir ki, gənclərdə müsbət əxlaqi keyfiyyətlərin tərbiyəsində oyunlar, xüsusən də hərbi idman oyunları böyük rol oynayır. Uşaqlar oyun vasitəsilə həyatı daha yaxşı dərk edirlər: oyun onların böyük zehni və fiziki fəallığını artırır. Bu zaman uşaq başqa uşaqlarla canlı əlaqəyə girir, kollektivdə özünü aparmaq təcrübəsi toplayır, yoldaşları ilə yarışmağa, çətinliklərdən birgə çıxmağa alışır, öz iradəsini möhkəmləndirir. Gənclər üçün bir növ hərbi vətənpərvərlik məktəbi sayılan bu oyunların onların əxlaqi tərbiyəsinə təsiri daha böyükdür. Gənclər bu oyunlarda iştirak edərək atıcılıq, kəşfiyyatçılıq, bələdçilik kimi bacarıqlara yiyələnirlər. Vətənimizin, rəşadətli xalqımızın tarixini, onun şərəfli

döyüş yolunu mənimsəyir və vətəni öz əməli fəaliyyətləri ilə qorumağa hazırlaşırlar.

Vətənpərvərlik hər kəsdən sağlam bədən, möhkəm əzələlər, mətin iradə tələb edir. Bu cəhətdən də, hərbi idman oyunları özünün idman formasını mühafizə edərək oyunçuların əzələlərini, ürək, qan-damar sistemini tənzimləyir və onların fəaliyyətini nizama salır. Əlbəttə, hərbi idman oyununun bütün bu qeyd olunan vətənpərvərlik təsiri iştirakçı gənclərə ayrı-ayrılıqda yox, vəhdətdə təsir göstərir və onları bir vətənpərvər kimi tərbiyə etməyin təməlini qoyur.

Şahin” hərbi-idman oyunları gənc nəslin hərbi vətənpərvərlik ruhunda böyüməsində, Vətənə, xalqa, dövlətə sədaqət ruhunda tərbiyə almasında, onların ordu həyatına atılmasında mühüm rol oynayır. Artıq bu oyunlar Azərbaycan gəncləri arasında böyük diqqətə və marağa səbəb olub.

Prezident, Silahlı Qüvvələrin Ali Baş Komandanı İlham Əliyevin diqqət və qayğısı sayəsində Azərbaycanda istedadlı, bacarıqlı, çalışqan, vətənsəvər gənclər yetişir. Onların inkişafı üçün bütün imkanlar yaradılır. Gənclərimiz daim dövlətimizin diqqət və qayğısını hiss edirlər.

Fəsil II. HƏRBİ İDMAN OYUNLARININ TƏŞKİLİ, KEÇİRİLMƏSİ VƏ MƏZMUNU

2.1. “Şahin” hərbi idman oyunlarının təşkili və keçirilməsi

“Şahin” hərbi-idman oyununun keçirilmə məqsədi məktəblilərin ordu sıralarında hərbi xidmətə hazırlanmasına kömək göstərməkdən ibarətdir.

“Şahin” hərbi-idman oyunu 4 tur üzrə keçirilir: məktəbdaxili-seçmə mərhələsi, rayon (şəhər) birincilikləri, zona birincilikləri, respublika final yarışı.

Oyunlar tam orta məktəblərin VIII və X sinif şagirdləri arasında keçirilir. Hər komandanın tərkibində 14 nəfər (10 oğlan və 4 qız) iştirak edir. Onlardan 5 oğlan və 2 qız VIII sinif şagirdləri, 5 oğlan və 2 qız isə X sinif şagirdləri cəlb olunur.

“Şahin” hərbi-idman oyununun rayon (şəhər) və zona birinciliklərinin təşkil və keçirilməsi ilə bağlı yerli gənclər və idman idarələri, respublika final yarışında isə Gənclər və İdman Nazirliyi tərəfindən təşkilat komitəsi yaradılır.

Yarış 8 mərhələ üzrə keçirilir. Komanda yarışlarda müəyyən olmuş vahid formada iştirak edir.

Hər mərhələ münisiflər heyəti tərəfindən 5 (beş) ballıq sistem üzrə qiymətlənir.

Yekunda hər bir komandanın ayrı-ayrı mərhələlər üzrə əldə etdiyi orta balların cəmi, eləcə də yarışın gedişində itirilmiş və qazanılmış ballar nəzərə almaqla əldə olunan nəticə 8-ə (mərhələlərin sayına) bölünür və həmin nəticə onluq dəqiqliyi ilə hesablanır. Yarışın 8 növü ümumi ballar hesablananda əgər eyni nəticə olarsa, “Tüfəngdən hədəfə atəş açmaq” mərhələsində çox bal toplamış komandaya, daha sonra isə “Sıra hazırlığı” mərhələsində sıra addımı və mahnı ilə hərəkət zamanı yüksək nəticə göstərmiş komandaya üstünlük verilir.

Əgər komanda natamam tərkibdə yarışda iştirak edərsə, komandanın yekun nəticəsindən iştirakçı oğlana görə 1 bal, iştirakçı qıza görə isə 2 bal çıxılır.

Oyunun nəticələri ilə bağlı tərtib edilən yekun protokollar zona birinciliyi keçirilən rayon (şəhər) üzrə gənclər və idman idarəsinin rəisi, Mandat komissiyasının sədri və baş hakim, ayrı-ayrı mərhələlər üzrə isə həmin mərhələyə məsul olan hakimlər tərəfindən imzalanır. Protokollar hərbi hissə komandiri və gənclər və idman idarəsinin rəisi tərəfindən möhürlü təsdiq edilir.

Əgər komandanın 8 mərhələ üzrə ümumi balı ($4+5+4+3+4+4+5+4=33$) 33 olarsa, eyni zamanda yarışda iştirak etməyən komanda üzvünə görə 1 bal, 4-cü və 8-ci mərhələlər üzrə qazanılmış 3 bal və itirilmiş 1 bal müəyyən edilibsə, onda hesablama aşağıdakı kimi aparılır.

1) $33 \text{ bal} + (3-1-1) = 34 \text{ bal}$; 2) $34 \text{ bal} : 8 = 4,25 = 4,3 \text{ bal}$;

Hərbi geyimdə (o cümlədən, hərbi geyim dəstənin hər hansı bir elementi) olan komanda üzvləri yarışa buraxılmır. Hər bir komanda üzvü yalnız bir mərhələsində (“Maneələrin dəf olunması” mərhələsi istisna olmaqla) iştirak edə bilər.

Sifarişi olmayan komanda, həmçinin şagird vəsiqəsi, doğum haqqında şəhadətnamənin və ya şəxsiyyət vəsiqəsinin sürəti, sağlamlıq haqqında tibbi arayışı olmayan komanda üzvləri yarışa buraxılmır.

Komandaların sənədlərinin (sifarişlər, iştirakçı vəsiqələri, sağlamlıq haqqında arayışlar, doğum haqqında şəhadətnamənin və ya şəxsiyyət vəsiqəsinin sürəti) düzgün tərtibatını, komanda üzvlərinin yaş həddini (təvəllüd), təhsil aldığı məktəbə və sinfə uyğunluğunu, geyim formasını yoxlamaq üçün tərkibi 3-5 nəfərdən ibarət “Mandat Komissiyası” (bundan sonra-komissiya) yaradılır.

Müvafiq komissiyaların tərkibi rayon (şəhər) və zona birinciliklərində yerli gənclər və idman idarələri, final yarışında isə Gənclər və İdman Nazirliyi tərəfindən təsdiq edilir.

Müşahidə olunan nöqsan və çatışmazlıq Mandat Komissiyası tərəfindən aktlaşır və komandaların yarışa buraxılması (və ya buraxılmaması) ilə bağlı qərar qəbul edilir. Eyni zamanda həmin komissiya yarışın nəticəsindən asılı olmayaraq,

3 gün ərzində daxil olmuş şikayətlər əsasında əlavə araşdırmalar aparmaq, qayda pozuntuları ilə bağlı təsdiq edilmiş faktlara uyğun olaraq, nəticələrin dəyişməsi üçün vəsatət qaldırmaq səlahiyyətlərinə malikdir. Rayon (şəhər) və zona birinciliyi hərbi hissənin, respublika final yarışı isə Cəmşid Naxçıvanski adına Hərbi Liseyin səlahiyyətli nümayəndəsi Mandat komissiyasının sədri təyin edilir.

2.2. "Şahin" hərbi idman oyunlarının mərhələləri haqqında ümumi məlumat

Sıra hazırlığı. Komanda tam tərkibdə sıraya düzülür. Əvvəlcə yarışların hakimi baş hakimə məruzə edir, sonra komanda öz bacarığını nümayiş etdirir. Hərəkətlər komandanın kapitanının göstərişi ilə icra olunur:

1. Sıra addımı ilə hərəkət (təntənəli marşla).
2. Mahnı ilə hərəkət.
3. Kapitanın məruzəsi, cərgə nizamı ("Düzlən", "Fərəqət", "Azad") və salamlaşma.
4. Bir cərgədən iki cərgəyə və əksinə düzülmə.
5. Yerində və hərəkət zamanı dönmələr (sağa, sola, geriyə).
6. Komandirin əmri ilə dağılma, bir və iki cərgə düzülmə.

Komanda üzvlərinin hərəkətləri hakimlər heyəti tərəfindən 10 (on) ballıq sistem üzrə qiymətləndirilir. Toplanmış qiymətlərin cəmi 6-ya (hərəkətlərin sayına) bölünərək, onluq dəqiqliyi ilə orta bal çıxarılır və həmin nəticə 2-yə bölünməklə 5 (beş) ballıq sistem üzrə onluq dəqiqliyi ilə komandanın "Sıra hazırlığı" mərhələsindəki göstəricisi müəyyən olunur. Eyni bal toplamış komandalardan sıra addımı və mahnı ilə hərəkətdə yüksək bal toplamış komandaya üstünlük verilir.

Sıra düzülüşü üç-üç kolonla həyata keçirilir. Sıra addımı və mahnı ilə hərəkət zamanı komandalər düzülərkən arxa cərgə tamamlanır. Sıra addımı ilə hərəkətlər Azərbaycan Respublikası Silahlı Qüvvələrinin Sıra Nizamnaməsinə uyğun keçirilir.

Darağa patron doldurulması və boşaldılması. Bu mərhələdə hər komandadan 1 nəfər oğlan (X sinif) iştirak edir. O, əvvəlcə hakimin əmri ilə “Darağa patron doldurulması” normativini yerinə yetirir. Hakim normativ vaxtını qeyd edib növbəti əmri verir. Daha sonra iştirakçı “Daraqdan patronun boşaldılması” normativini yerinə yetirir.

Darağa 30 patron doldurulur və boşaldılır. Əldə olunmuş nəticə normative uyğun olaraq 5 ballıq sistem üzrə qiymətləndirilir və 2-yə (hərəkətlərin sayı) bölünməklə orta bal yekun nəticəyə əlavə olunur. Normativ aşağıda göstərilən cədvəl üzrə yerinə yetirilir.

Normativ: “Darağa patron doldurulması” - 5 bal – 23-25 san.; 4 bal – 26-30 san.; 3 bal – 31-35 san.; 2 bal – 36-40 san.; 1 bal – 41-45 san.; 0 bal – 45 saniyədən yuxarı.

Normativ: “Daraqdan patronun boşaldılması” - 5 bal – 8-13 san.; 4 bal – 14-17 san.; 3 bal – 18-20 san.; 2 bal – 21-24 san.; 1 bal – 25-30 san.; 0 bal – 30 saniyədən yuxarı. Qeyd: Patronun doldurulması və boşaldılması yalnız barmaqlar vasitəsilə ilə yerinə yetirilir.

Avtomatın sökülməsi və yığılması. Yarışın bu mərhələsində hər komandadan 2 nəfər oğlan (X sinif) iştirak edir. Onlardan hər biri ayrı-ayrılıqda normativlə müəyyən edilmiş vaxt ərzində avtomatı sökür, sonra isə yığır. Avtomatın sökülməsi və yığılması hakimin komandası ilə hər iki mərhələ arasında fasilə verməklə yerinə yetirilir. Qiymətləndirmə 5 ballıq sistem üzrə aparılır. Hər iki iştirakçının ayrı-ayrı normativlər üzrə əldə etdiyi nəticələr toplanıb 2-yə bölünür və əldə olunan orta ballar yenidən toplanaraq iştirakçının sayına (2-yə) bölünməklə komandanın bu mərhələdə əldə etdiyi orta bal çıxarılır və oyunun ümumi nəticəsinə əlavə edilir.

Normativ: “Avtomatın sökülməsi” - 5 bal – 14 san.; 4 bal – 15-17 san.; 3 bal – 18-20 san.; 2 bal – 21-23 san.; 1 bal – 24-26 san.; 0 bal – 26 saniyədən yuxarı.

Normativ: “Avtomatın yığılması” - 5 bal – 20-22 san.; 4 bal – 23-25 san.; 3 bal – 26-28 san.; 2 bal – 29-31 san.; 1 bal – 32-34 san.; 0 bal – 34 saniyədən yuxarı. Qeyd: Hər iki iştirakçı yarışa başlamazdan əvvəl avtomatın sökülmə və yığılma ardıcılığı ilə hissələrinin adını söyləyir. Hissələrin adını ardıcılıqla düzgün söyləməyən iştirakçının topladığı bu mərhələdə ümumi orta baldan bir bal çıxılır.

Tüfəngdən hədəfə atəş açmaq. Bu mərhələdə pnevmatik tüfəngdən istifadə olunur. Hər komandadan 2 nəfər (1 oğlan, 1 qız) iştirakçı (X sinif) uzanmış vəziyyətdə 10 metr məsafədə yerləşdirilmiş rəqəmli hədəfə atəş açır. Hər bir iştirakçıya 5 güllə verilir. Bütün iştirakçıların topladığı ümumi xalların cəmi normativə uyğun olaraq 5 (beş) ballıq sistem üzrə qiymətləndirilir.

Normativ: - 5 bal – 81-100 xal.; 4 bal – 61-80 xal.; 3 bal – 41-60 xal.; 2 bal – 21-40 xal.; 1 bal – 10-20 xal.; 0 bal – 10 xaldan aşağı. Qeyd: Normativi yerinə yetirilə bilməyən komandanın ümumi nəticəsindən 1 (bir) bal çıxılır.

Fiziki hazırlıq. Hər komandadan 2 nəfər (1 oğlan və 1 qız) iştirak edir. Yarış 2 məntəqə üzrə keçirilir. Qiymətləndirmə 5 (beş) ballıq sistem üzrə aparılır. İki məntəqənin hər birində əldə edilən qiymətlər toplanıb 2-yə (məntəqələrin sayına) bölünərək “Fiziki hazırlıq” mərhələsində əldə edilən orta qiymət çıxarılır və komandanın ümumi nəticəsinə əlavə edilir.

I məntəqə: “100 metr məsafəyə qaçış” (1 nəfər qız- X sinif)

Normativ: - 5 bal – 14 san. 4 bal – 15 san. 3 bal – 16 san.; 2 bal – 17 san.; 1 bal – 18 san.; 0 bal – 19 saniyə və daha yuxarı.

I məntəqə: “Turnikdə dartınma” (1 nəfər oğlan – X sinif)

Normativ: - 5 bal – 19-22 dəfə.; 4 bal – 16-18 dəfə.; 3 bal – 13-15 dəfə.; 2 bal – 9-12 dəfə.; 1 bal – 5-8 dəfə.; 0 bal – 4 dəfə və daha aşağı. Qeyd: 23 dəfə və daha çox dartınan iştirakçıya görə komandanın “Fiziki hazırlıq” mərhələsində əldə etdiyi ümumi nəticəyə 1 (bir) bal əlavə edilir.

Maneələrin dəf olunması. Bu mərhələ 200 metr məsafədə “estafet” formasında keçirilir. Yarışda 7 nəfər (VIII sinif 5 oğlan və 2 qız) iştirak edir. İştirakçıların üstündə əleyhqaz olmalıdır. Bu mərhələ 5 maneədən ibarətdir. Ən tez vaxt ərzində maneələri dəf edən komanda qalib elan olunur. Komanda üzvləri 5 maneənin hər birini keçdikdən sonra, yenidən qaçaraq “START” nöqtəsinə çatırlar. Saniyəölçən komanda üzvlərdən axırıncının finişə çatdığı vaxt dayandırılır. Maneələri düzgün keçməyən hər bir iştirakçıya görə təyin edilən cərimə vaxtı komandanın bu mərhələdə göstərdiyi nəticəyə (vaxt göstəricisinə) əlavə edilir.

Normativ: - 5 bal – 3 dəq.40 san. – 3 dəq.50 san.; 4 bal – 3 dəq.51 san. – 4 dəq.; 3 bal – 4 dəq.01 san. – 4 dəq.10 san.; 2 bal – 4 dəq.11 san. – 4 dəq.20 san.; 1 bal – 4 dəq.21 san. – 4 dəq.30san.; 0 bal – 4 dəq.30 saniyədən yuxarı.

a) Taxta hasarın üstündən keçməklə maneənin dəf olunması. Estafetin başlanması ilə bağlı əmr verilir və saniyəölçən işə salınır. Komanda üzvləri bir-birinin ardınca taxta hasarın üstündən keçməklə maneəni dəf edirlər. Maneəni dəf edərkən komanda üzvləri bir-birinə kömək edirlər. Taxta hasarın hündürlüyü 1,2 metr, eni 2,0 metr olmalıdır. Maneəni istənilən formada dəf edə bilməyən hər bir iştirakçıya 10 saniyə cərimə verilir.

b) Kəndir vasitəsilə ilə “təhlükəli zolağın” qət olunması. Ağacın budağından (yaxud başqa üsulla yüksəklikdən) kəndir asılır. Yarış iştirakçıları “təhlükəli zolağa” yaxınlaşır və kəndirdən sallanmış halda yellənərək 5 metr məsafədə yerdə qeyd olunmuş “təhlükəli zolağı” qət edirlər. “Təhlükəli zolağa” daxil olmaq qadağandır. “Təhlükəli zolağı” qət edə bilməyən və ya həmin zonaya düşən komanda üzvünə 10 saniyə cərimə verilir. Qeyd: Kəndir komanda üzvünün əlindən çıxıb “təhlükəli zolaqda” qalarsa, cərimə vaxtı təyin edilmədən komandanın kapitanı onu yenidən komanda yoldaşına ötürür.

v) Kəndir vasitəsi ilə yüksəkliyə dartınma və yüksəklikdən enmə. Yarış iştirakçılarının hər biri kəndir vasitəsi ilə hündürlüyü 4 metr olan yüksəkliyə

dırmanır. Komanda üzvləri bir-birlərinə kömək edə bilərlər. Yüksəkliyə dırmandıqdan sonra komanda üzvləri ardıcılıqla kəndir vasitəsi ilə yüksəklikdən enərək sonrakı mərhələyə keçirlər. Mərhələni axıra kimi yerinə yetirməyən komanda üzvünə görə 30 saniyə cərimə verilir.

c) Yerlə sürünməklə maneənin dəf olunması. Hündürlüyü 50 sm, eni 1 metr olmaqla 6 metr məsafədə yerə taxtalar bərkidilir, üstünə isə məftil və ya kəndir çəkilir. Yarış iştirakçıları bir-birinin ardınca həmin maneələri yerlə sürünməklə dəf edirlər. Komanda üzvlərindən hər hansı biri maneənin istənilən bir hissəsinə toxunarsa, həmin komanda üzvünə hər toxunmaya görə 10 saniyə cərimə verilir.

d) İstehkamda yerləşərək hədəfə “qumbara” atmaq. Komanda üzvləri “istehkamda” mövqe tutub hərəyə bir ədəd olmaqla, çəkisi 500 qram olan təlim qumbaralarını (7 ədəd) hədəfə atırlar. Hədəf 20 metr məsafədən başlayaraq yerləşdirilən eni 10 metr və uzunluğu 10 metr olan kvadrat şəkilli sahədən ibarətdir. Qiymətləndirmədə qumbaraların həmin sahə daxilinə düşməsi və həmin sahədən az məsafə qət edilməsi kimi qiymətləndirilir. Qumbara müəyyən olunmuş sahədən uzağa atıldığı halda da onun sahə daxilinə düşməsi kimi qiymətləndirilir.

Normativ: 20 metr və daha çox (sahə daxilində) – 0 san. 0 – 20 metr - 20 san.

Əgər bu normativlər yerinə yetirilsə, müəyyən məsafəyə atılmış hər bir qumbara hesaba alınmaqla normativlə müəyyən olunmuş vaxt komandanın estafetdə əldə etdiyi vaxt göstəricisinə əlavə edilir. Qeyd: 1: Əgər iştirakçıların üstündə əleyhqaz olmazsa, komanda 1 (bir) bal cərimə olunur və komandanın bu mərhələdə əldə etdiyi baldan çıxarılır. Qeyd: 2: Maneələr zolağının dəf olunması mərhələsinin sxematik planı Əsasnaməyə əlavə olunur.

Mülki müdafiə hazırlığı. Yarışda komandalar tam tərkibdə 14 nəfər – 10 oğlan, 4 qız iştirak edirlər. Hər bir iştirakçıda əleyhqaz, hər komandanın 4 nəfər üzvündə isə sanitariya çantası olmalıdır. “Mülki müdafiə hazırlığı” mərhələsindəki ayrı-ayrı növlərdə normativə uyğun olaraq qazanılmış balların cəmi 3-ə növlərin

sayına bölünərək komandanın bu mərhələdə əldə etdiyi orta bal tapılır və ümumi nəticəyə əlavə olunur. Yarışın bu mərhələsi 3 növdə keçirilir.

a) əleyhqazın geyinilməsi.

Bu növdə bütün komanda üzvləri iştirak edirlər. Əleyhqazın geyinilməsi əmri (“qaz buraxılmışdır” əmri) aşağıda göstərilən normativ vaxt üzrə qiymətləndirilir.

Normativ: 5 bal – 8 san.; 4 bal – 9 san.; 3 bal – 10 san.; 2 bal – 11 san.;
1 bal – 12 san. 0 bal – 12 saniyədən yuxarı.

b) “Yaralının” tapılması, ona əleyhqazın geyindirilməsi, “Zəhərli zona” dan çıxarılması və “tibb məntəqəsi” nə çatdırılması. Hər komandadan 6 nəfər (VIII sinif – 4 oğlan, 2 qız) iştirak edir. Mərhələnin bu növü 50 metr məsafədə keçirilir. Əvvəlcə komanda üzvləri əleyhqazı geyinərək “Yaralını” axtarıb tapır, sonra ona əleyhqazı geyindirib “Zəhərli zona” dan çıxararaq “tibb məntəqə” sinə çatdırırlar. Qeyd: “Yaralı” həkimlər heyəti tərəfindən müəyyən olunmuş yerdə yerləşdirilir.

Normativ: 5 bal – 0-18 san.; 4 bal – 19-21 san.; 3 bal – 22-24 san.; 2 bal – 25-27 san.; 1 bal – 28-30 san.; 0 bal – 30 saniyədən yuxarı.

c) Sanitarların yarışı. Yarışın bu mərhələsində hər komandadan 4 nəfər qız iştirak edir. Bu məqsədlə sanitar postu və 2 sanitar məntəqəsi yaradılır. Hakimler heyəti komanda üzvlərinin hərəkətlərini 5 (beş) ballıq sistem üzrə qiymətləndirilir. Bu mərhələ 2 məntəqədə keçirilir.

I məntəqə: “Qanaxmanın müvəqqəti dayandırılması”.

Hər komandadan 4 nəfər qız VIII və X sinif məntəqəyə yaxınlaşır. “Qanaxmanın müvəqqəti dayandırılması” üçün lazimi ləvazimatlar əvvəlcədən masanın üstünə qoyulur. Hakim əmr verir. “Qanaxmanı müvəqqəti dayandırdıqdan” sonra onun tarixi və vaxtı yazılır.

Normativ: 5 bal – 10san.; 4 bal – 11-15 san.; 3 bal – 16-25 san.; 2 bal – 26-30 san.; 1 bal – 31-35 san.; 0 bal – 35 saniyədən yuxarı. Qeyd: “Qanaxma” nahiyəsi hakim tərəfindən müəyyən edilir. Əgər komanda tapşırığı 10 saniyədən

tez yerinə yetirərsə, həmin komandanın “Mülki Müdafiə hazırlığı” mərhələsində əldə etdiyi ümumi nəticəyə 1 (bir) bal əlavə olunur.

II məntəqə: “Yaralıya” ilk tibbi yardım göstərilməsi.

“Yaralıya” ilk tibbi yardım göstərmək üçün “başa sarğı qoyulması”, sonra isə “Aşağı ətraflara sarğının qoyulması” tapşırığı yerinə yetirilir.

Qiymətləndirmə: Hər bir komandanın I məntəqədə normativə uyğun olaraq qazandığı bal (əlavə ballar da nəzərə alınmaqla) və II məntəqənin hər iki tapşırığına görə müəyyən olunmuş orta bal toplanaraq məntəqələrin sayına 2-yə bölünməklə komandanın bu növdə əldə etdiyi orta qiymət tapılır və ümumi nəticəyə əlavə edilir.

Normativ: “Başa sarğının qoyulması”- 5 bal – 45 san. – 1 dəq.; 4 bal – 1 dəq. 01 san. – 1 dəq.15 san.; 3 bal – 1 dəq.16 san. – 1 dəq.30 san.; 2 bal – 1 dəq. 31 san. – 1 dəq.45 san.; 1 bal – 1 dəq.46 san. – 2 dəq.; 0 bal – 2 dəqiqədən yuxarı.

Normativ: “Aşağı ətraflara sarğının qoyulması” - 5 bal – 45 san. – 50 san.; 4 bal – 51 san. – 1 dəq.; 3 bal – 1 dəq.01 san. – 1 dəq.15 san.; 2 bal – 1 dəq.16 san. – 1 dəq.30 san.; 1 bal – 1 dəq.31 san. – 1 dəq.45 san. 0 bal – 1 dəq.45 saniyədən yuxarı. Qeyd: Hər iki tapşırığın yerinə yetirilməsində “yara” nahiyəsi hakim tərəfindən təyin olunur və uzunluğu 5 metr olan sarğıdan istifadə olunur.

Çadırın qurulması və maskalanması. Çadır sökülmüş vəziyyətdə qoyulur. Bu mərhələdə bütün iştirakçılar çadırı qururlar. Çadır qurularkən başlanğıcdan sonadək bütün zəruri hərəkətlər yerinə yetirilir. (Bütün dayaqlar yerə bərkidilir, ümumi konstruksiya tam və düzgün yığılır və maskalanır). Çadır qurulduqdan sonra raport verilir. Hakimlər raportu qəbul edir və saniyəölçən dayandırılır. Komandanın göstərdiyi nəticə normativlə müəyyən olunmuş beş ballıq sistem üzrə qiymətləndirilir və ümumi nəticəyə əlavə edilir.

QEYD: Normativə müəyyən olunmuş vaxt ərzində çadırı tam qura bilməyən komandaya xal verilmir. Əgər çadırı qurmadan mərhələnin başa çatması ilə bağlı

komandanın kapitanı raport verərsə, saniyəölçən dayandırıldıqdan sonra vaxt göstəricisi qeyd olunur və komandanın ümumi nəticəsindən 1 bir bal çıxılır. Belə halda normativlə nəzərdə tutulan qiymətləndirmə aparılmır. Yarışda turist çadırlarından da istifadə oluna bilər.

Normativ: 5 bal – 2 dəqiqəyə; 4 bal – 2 dəq.01 san – 2 dəq.30 san.; 3 bal – 2dəq.31 san – 3 dəqiqəyə; 2 bal – 3 dəq.01 san – 3 dəq.30 san.; 1 bal – 3 dəq.31 san – 4 dəqiqəyə.; 0 bal – 4 dəqiqədən çox.

Beləliklə, biz “Şahin hərbi idman oyunları” haqında ümumi məlumat əldə etdikdən sonra, tədqiqatımızın əsas hissəsinə başlamaq üçün eksperiment aparmağa imkan yarandı [19].

Fəsil III. TƏDQİQATIN TƏŞKİL, KEÇİRİLMƏSİ VƏ NƏTİCƏLƏRİNİN MÜZAKİRƏSİ

Tədqiqat qarşısına belə bir vəzifə qoyulmuşdu ki, Hərbi idman oyunları və Sıra hazırlığı şagirdlərin mənəvi tərbiyəsinə necə təsir edəcək? Bu tədqiqat işində məktəbin həm fiziki tərbiyə müəllimləri və həm də hərbi hazırlıq müəllimləri yaxından iştirak edirdilər. Eyni zamanda ümumtəhsil məktəblərinin məzmun xətlərindən biridə “Mənəvi-iradi xüsusiyyətlərinin formalaşdırılmasıdır”. Fiziki tərbiyə və hərbi hazırlıq dərsləri digər fənlərin tədrisi prosesində fəal və mütəhərrik olması ilə fərqlənir. Bu da şagirdlərin mənsub olduqları davranış xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə və buna müvafiq tərbiyə metodları seçməyə imkan yaradır. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, mənəvi-iradi xüsusiyyətlərin formalaşması yalnız müvafiq şəraitin yaradıldığı halda mümkündür. Hər hansı çətinliyin dəf edilməsi, yorulmaya qarşı dözmək, icra riski tələb edən hərəkəti yerinə yetirmək s. bu kimi hallar iradi və mənəvi keyfiyyətlərin formalaşması üçün zəmin yarada bilər.

Ciddi oyun və yarış qaydaları, onlara riayət olunması şagird psixologiyasında nizam-intizam anlayışını formalaşdırır. Bu səbəbdən də komandalar, qrup seçilərkən, çalışdırdıq ki, iştirakçılar fiziki hazırlıq cəhətdən birbirinə yaxın olsunlar.

Ümumtəhsil məktəblərində tədris şagirdin əqli, iradi və fiziki cəhətdən inkişafı və formalaşması dövrünü əhatə edir. Şagird şəxsiyyətinin mənəvi-iradi xüsusiyyətlərinin formalaşmasına təsiri nöqtəyi-nəzərdən metodiki cəhətdən düzgün təşkil edilmiş fiziki tərbiyə və hərbi hazırlıq dərsləri müstəsna təsir imkanlarına malikdir. Bu isə bir sıra amillərlə izah oluna bilər. Misal üçün, oyun və komandalı fəaliyyət ünsiyyət vasitəsi kimi. Oyun, yarış, komandalı fəaliyyət yalnız şagirdlərin birgə fəaliyyəti şəraitində mümkündür. Bu da hər şagirdi həm

üzvü olduğu, həm də mübarizə apardığı rəqib komandalara daxil olan sinif yoldaşları ilə ünsiyyət qurmağı, bu ünsiyyəti mövcud oyun və yarış qaydaları və etik normalar çərçivəsində tənzimləmək məcburiyyəti qarşısında qoyur. Bu amilin dəyərliliyi yalnız dərslərin prosesinin uğurlu tamamlanmasında deyil, əslində şagirdin bir şəxsiyyət kimi cəmiyyətdə öz fəaliyyətini müəyyən hüquqi, etik, mənəvi və psixoloji normalara müvafiq qurmaq bacarığını formalaşdırılmasındadır. Belə bacarıqların inkişaf etdirilməsi fiziki cəhətdən hazırlıqlı bir fərdin öz üstünlüyünü yaşadığı cəmiyyətin inkişafına, xeyirxah işə və köməyə yönəltməsinə şərait yaratmış olur.

Fiziki tərbiyə və hərbi hazırlıq dərsləri şagirdin malik olduğu hərəkəti potensialın nümayişi üçün bir vasitədir. Burada şagirdin hərəkəti fəaliyyəti elə təşkil olunurdu ki, bu ona özünün fiziki hazırlıq səviyyəsini dəyərləndirməyə, müqayisə etməyə və onun inkişaf etdirilməsinin zəruriliyini dərk etməyə imkan vermiş olsun. Oyun, yarış metodlarına müvafiq təşkil edilmiş dərslərin prosesində şagird özünün üstün və zəif cəhətlərini daha tez müəyyən edə bilər. Bu zaman ayrı-ayrı hərəkəti qabiliyyətlərin inkişafına yönəlmiş hərəkətlərin dərslərdə, evdə sistemli, davamlı icrasının şagirdi fiziki hazırlıq səviyyəsində müsbət dəyişiklik yaradacağına inam hissəsinin formalaşdırılması olduqca əhəmiyyətli amildir.

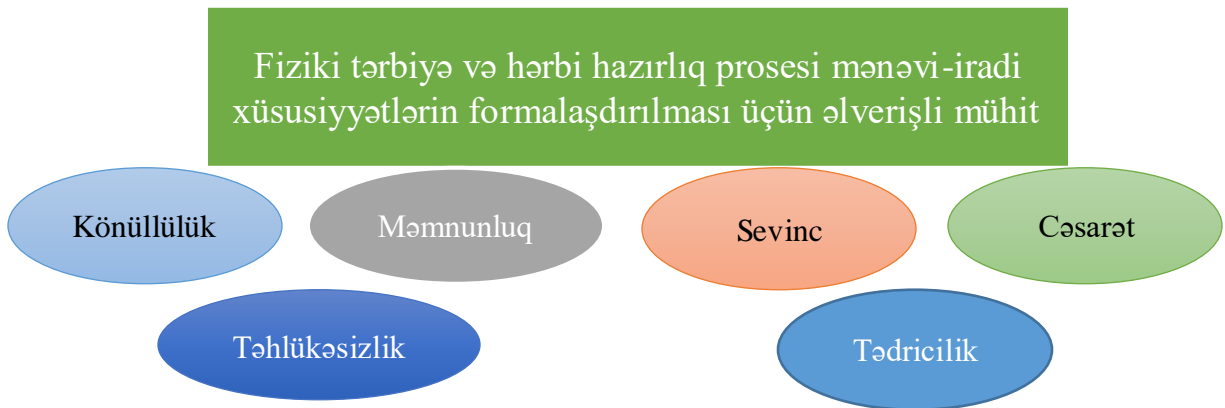
Beləliklə, fiziki tərbiyə qarşısında şagirdlərin yalnız fiziki hazırlığının artırılması deyil, cəmiyyət üçün bundan daha mühüm olan şagirdin tərbiyəsi məsələsi dayanır.

Fiziki tərbiyə və hərbi hazırlıq prosesi mənəvi-iradi xüsusiyyətlərin formalaşdırılması üçün əlverişli mühitdir. Bu mühitin yaradılması bir neçə məsələnin həllindən asılıdır. Bunlar aşağıdakılardır:

- Şagirdi könüllü olaraq tədrisə cəlb edən dərslər və məşğələlərdən məmnunluq,
- sevinc duymağa şərait yaradan metodlardan istifadə olunması,

- icrası cəsərət, iradə tələb edən hərəkətlərdən tədris prosesindən məqsədli istifadə olunması və
- onların struktur çətinliyinin tədricən artırılması.

Qeyd olunan hərəkətlərin icrası zamanı təhlükəsizlik qaydalarına tam riayət olunması olduqca mühüm vəzifədir (şəkil 1).

Şəkil 1.

Tədqiqatın təşkili üçün əvvəlcə siniflərdə “Hərbi vətənpərvərlik”, “Hərbi idman oyunları”, “Hərb tarixi”, “Qəhrəman əsgərlər”, “Hərbi sıra hazırlığı”, “Hərbi mövzuda mahnılar və marşlar” və s. mövzularda söhbətlər, video baxışlar və audio dinləmələr keçirdik. Çalışdıq ki, şagirdlərdə bu dərstdən kənar məşğələlərə maraq yaradaq [3, 5, 7, 8].

3.1. Tədqiqatın təşkili

Tədqiqat işi 15.09.2022-ci il tarixində 143 saylı ümumtəhsil məktəbində təşkil olunmuşdu. Tədqiqat işinin məqsədi ilə əlaqədar şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində hərbi idman oyunlarının və sıra hazırlığının təsirini araşdırmaqdan

ibarət idi. Bunun üçün aparılan hazırlıq və təbliğat işlərindən sonra, dörd VIII sinifdən 20 nəfər şagird dərindən kənar məşğələlərə cəlb edə bildik. Məktəbin şəraiti və avadanlığını nəzərə alaraq biz “Şahin” hərbi idman oyunlarından “Fiziki hazırlıq”, “Sıra hazırlığı” və “Maneyələri dəf etmək” normativlərini seçib tədqiqatda bir vasitə kimi istifadə etdik.

Yuxarıda qeyd olunanları nəzərə aldıqdan sonra, VIII sinif şagirdləri ilə dərindən kənar məşğələlər təşkil etdik. Məşğələlər həftədə 3 dəfə keçirilirdi: I gün - Sıra hazırlığı, III gün - Fiziki hazırlıq və V gün - Maneyələri dəf etmək (cədvəl 1).

Tədqiqatın təşkili

Cədvəl 1

Məzmun	Say	Müddət	Həftənin günləri	Vaxt
Hərbi sıra	20 şagird	15.09.2022-15.12.2022 (3 ay)	I gün	60
Fiziki hazırlıq			III gün	60
Maniyələri dəf etmək			V gün	60

Hərbi sıra hazırlığına aşağıdakılar daxil edilmişdi:

- Sıra addımı ilə hərəkət (təntənəli marşla).
- Mahnı ilə hərəkət.
- Cərgə nizamı (“Düzlən”, “Fərəqət”, “Azad”) və salamlaşma.
- Bir cərgədən iki cərgəyə və əksinə düzülmə.
- Yerində və hərəkət zamanı dönmələr (sağa, sola, geriyə).
- Komandirin əmri ilə dağılma, bir və iki cərgə düzülmə.

Fiziki hazırlıq hərəkətlərinə aşağıdakılar daxil edilmişdi:

- 100 m. məsafəyə qaçmaq.
- Turnikdə dartınmaq.

Maniyeləri dəf etməyə aşağıdakı hərəkətlər daxil edilmişdi:

- Taxta hasarın üstündən keçməklə maneənin dəf olunması.
- Kəndir vasitəsilə ilə “təhlükəli zolağın” qət olunması.
- İstehkamda yerləşərək hədəfə “qumbara” atmaq.

Tədqiqatı başlamazdan əvvəl biz şagirdlərin ilkin göstəricilərini əldə etdik (cədvəl 2). Bunlar aşağıdakılardan ibarət idi: Fiziki hazırlıq üzrə - qüvvə (turnikdə dartınma), sürət (30 m. məsafə qaçmaq), çeviklik (3x10m məsafəyə məkik qaçış). Mənəvi hazırlıq üzrə - dərslərə davamiyyət (1 KSQ 14 dərs), müvəffəqiyyət (Fiziki tərbiyə fənnindən I KSQ aldıkları qiymət), intizam (I KSQ mənəvi və iradi keyiyyətlərin formalaşması – kollektivə, dərsə münasibəti, qarşılıqlı əlaqəsi, intizamı).

İlkin yoxlama göstəriciləri zamanı məlum oldu ki, orta hesabla - turnikdə dartınma üzrə nəticələr 4 dəfə, 30 metr məsafəyə qaçış 6.04 saniyə, 3x10 metr məsafəyə məkik qaçış 8.99 saniyə, dərslərə davamiyyət 55.6%, müvəffəqiyyət qiyməti 3.85 bal və intizam qiyməti 3.65 bal olmuşdur (cədvəl 2).

Tədqiqatın ilkin göstəriciləri

Cədvəl 2.

N	Şagirdlərin s.a.a.	Qüvvə Turnik dartınma (say)	Sürət 30m. qaçış (san.)	Çeviklik 3x10m. qaçış (san.)	Fiziki tərbiyə dərsi KSQ-1			
					Davamiyyət 14saat=100%		Müvəffəqiyyət qiymətə	İntizam qiyməti
					saat	%		
1	A-də İ.M.	6	6.3	9.5	8	57%	4	4
2	B-ev A.N.	3	6.5	8.8	7	50%	4	3
3	Z-ov F.J.	4	6.1	8.5	8	57%	3	3
4	Q-ev Ə.D.	2	5.9	8.4	6	43%	4	4
5	D-də K.L.	7	6.7	8.3	5	36%	4	4

6	İ-ov İ.D.	4	6.4	8.8	9	64%	4	4
7	İ-də A.Ə.	4	5.9	9.1	10	71%	3	3
8	N-də C.X.	5	5.8	9.0	7	50%	4	3
9	Q-də d.A.	3	5.5	8.9	6	43%	4	3
10	Ə-ev H.L.	2	6.3	8.8	7	50%	5	4
11	T-ov S.M.	1	6.0	8.5	11	78%	4	4
12	M-li B.K.	5	6.2	9.5	8	57%	4	3
13	M-də T.İ.	7	5.9	8.7	9	64%	4	4
14	N-ov S.H.	4	5.8	8.6	10	71%	4	4
15	E-ov D.A.	3	5.3	9.1	8	57%	3	3
16	İ.-lı S.M.	3	6.7	9.7	7	50%	3	3
17	Z-li F.K.	4	6.4	9.6	6	43%	4	4
18	Ş-ki E.N.	5	5.9	9.8	8	57%	5	5
19	M-ov İ.Z.	6	5.4	8.9	7	50%	4	4
20	Ç-li D.Y.	2	5.8	9.3	9	64%	3	4
	Σ	80	120.8	179.8	156	1112	77	73
	M	4	6.04	8.99	7.8	55.6	3.85	3.65

3.2. Tədqiqatın keçirilməsi

Tədqiqatın ilkin göstəricilərini əldə etdikdən sonra, biz həftədə 3 dəfə dərstdən kənar məşğələ kimi hərbi idman növləri üzrə məşğələləri keçirməyə başladığımız. 15.12.2022-ci ilə qədər 24 məşğələ keçdik. Məşğələləri məktəbin fiziki tərbiyə və hərbi hazırlıq müəlimləri aparırdı. Onlara əvvəlcədən tədqiqatın məqsəd və vəzifələri haqqında məlumat verilmişdi. Onların özünədə maraqlı idi ki, hərbi idman oyunları və sıra hazırlığı şagirdlərin mənəvi tərbiyəsinə necə təsir edəşək.

Ən əvvəl biz həftənin I günləri hərbi sıra hazırlığından başladıq. Hərbi sıra hazırlığının ilkin nəticələri göstərdi ki, məşğələdə iştirak edən şagirdlərin bilik və bacarıqları olduqca zəif idi. “Əsgər marşı” mahnısının sözlərini axıra qədər 3 nəfər söyləyə bildi.

Burada komanda tam tərkibdə sıraya düzülür. Əvvəlcə hərəklər göstərilir və izah edilir. Sonra hərəkətlərin təlimi keçirilir. Tədricən məşğələdən-məşğələyə getdikcə hərəkətlər komandanın kapitanının göstərişi ilə icra olunurdu:

1. Sıra addımı ilə hərəkət (təntənəli marşla).
2. Mahnı ilə hərəkət.
3. Cərgə nizamı (“Düzlən”, “Fərəqət”, “Azad”) və salamlaşma.
4. Bir cərgədən iki cərgəyə və əksinə düzülmə.
5. Yerində və hərəkət zamanı dönmələr (sağa, sola, geriyə).
6. Komandirin əmri ilə dağılma, bir və iki cərgə düzülmə.

Sıra hərəkətlərinin təlimi zamanı şagirdlərə “Əsgər marşını” öyrənmək tapşırılır.

Əsgər marşı

Musiqisi - Cavanşir Quliyevin, sözləri - Əli Kərimindir.

Vətən məni yetişdirib bu ellərə yolladı,
 Bu torpağa qurban deyib Allaha ismarladı.
 “Boş oturma, çalış, - dedi, - xidmət eylə Vətənə.
 Südüm sənə halal olmaz, sən baş əysən düşməne”.
 Marş irəli! Marş irəli! Azərbaycan əsgəri!
 Dönməz geri, dönməz geri Azərbaycan əsgəri!

Yastığımız Vətən daşı, yorğanımız qar olsun.
 Biz bu yoldan dönər olsaq, namus bizə ar olsun!
 Nə gözəldir ölmək bizə Sevimli Vətən üçün,
 Yanar ürək yurd eşqilə daima için-için.

Marş irəli! Marş irəli! Azərbaycan əsgəri!
 Dönməz geri, dönməz geri Azərbaycan əsgəri!

Hərbi idman oyunlarının normativlərinə görə fiziki hazırlıq 2 hissədən ibarət idi: 100 metr məsafəyə qaçış və turnikdə dartınma. Turnikdə dartınma haqqında

bizdə ilkin məlumat var idi. Orta hesabla turnikdə 4 dəfə dartınma qeydə alındı. Ancaq 100 m. qaçış haqqında ilkin məlumat əldə etmək üçün biz şagirdlərdən normativ qəbul etdik. 100 metrəyə qaçış orta hesabla 15.7 saniyə nəticə oldu. Həftənin III günləri qrupun yarısı əvvəlcə 30 dəqiqə sürət hərəkətləri ilə məşğul olurdu, sonra isə 30 dəqiqə qüvvə hərəkətləri ilə, digər yarısı isə əksinə, əvvəlcə qüvvə hərəkətləri sonra isə sürət hərəkətləri ilə məşğul olurdular. Məşğələlər maraqlı keçirdi. Şagirdlər həvəslə hərəkətləri icra edirdilər. Hava imkan verəndə məktəbyanı idman meydançalarında məşğələləri davam etdirirdik.

Həftənin V günləri maneyələri dəf etmək hərəkətləri ilə məşğələ keçirilirdi. Bura 3 normativ hərəkət daxil edilmişdi – taxta hasarın üstündən keçməklə maneənin dəf olunması (taxta hasarın hündürlüyü 1,2 metr, eni 2,0 metr), kəndir vasitəsilə ilə “təhlükəli zolağın” qət olunması (kəndirdən sallanmış halda yellənərək 5 metr məsafədə yerdə qeyd olunmuş “təhlükəli zolağı” qət edirlər) və istehkamda yerləşərək hədəfə “qumbara” atmaq (çəkisi 500 qram olan təlim qumbaralarını hədəfə atırlar. Hədəf 20 metr məsafədən başlayaraq yerləşdirilən 10 m² sahə). Bu məşğələ dairəvi üsulla aparılırdı, yəni bir qrup şagird taxta hasarın üstündən keçməklə maneəni dəf edirdilər, ikinci qrup şagird kəndir vasitəsilə ilə “təhlükəli zolağı” qət edirdilər və üçüncü qrup isə istehkamda yerləşərək hədəfə “qumbara” atırdılar. Hər 20 dəqiqədən sonra, maniyəli dəyişirdilər. Belə məşğələlərdə dərslərin motor sıxlığı yüksək olurdu.

Tədqiqat bitdikdən sonra, biz bir daha şagirdlərin fiziki hazırlıqlarını və mənəvi və iradi keyiyyətlərin formalaşmasını müəyyən etdik. Bunun üçün ilkin göstəricilərdə olduğu kimi kiçik summativ qiymətləndirmənin normativlərini əsas götürərək şagirdlərin qabiliyyətləri yoxlanıldı. Bunlar aşağıdakılardan ibarət idi: Fiziki hazırlıq üzrə - qüvvə (turnikdə dartınma), sürət (30 m. məsafə qaçmaq), çeviklik (3x10m məsafəyə məkik qaçış). Mənəvi hazırlıq üzrə - dərslərə davamiyyət (1 KSQ 14 dərslər), müvəffəqiyyət (Fiziki tərbiyə fənnindən I KSQ aldıkları qiymət), intizam (I KSQ

mənəvi və iradi keyiyyətlərin formalaşması – kollektivə, dərşə münasibəti, qarşılıqlı əlaqəsi, intizamı) (cədvəl 3).

Şagirdlərlə aparılan məşğələlərdən sonra, yoxlamanın nəticələri aşağıdakı kimi oldu: orta hesabla - turnikdə dartınma üzrə nəticələr 4.35 dəfə, 30 metr məsafəyə qaçış 6.01 saniyə, 10x3 metr məsafəyə məkik qaçış 8.9 saniyə, dərslərə davamiyyət 82.4%, müvəffəqiyyət qiyməti 4.4 bal və intizam qiyməti 4.35 bal olmuşdur (cədvəl 3).

Tədqiqatın son göstəriciləri

Cədvəl 3.

N	Şagirdlərin s.a.a.	Qüvvə Turnik dartınma (say)	Sürət 30m. qaçış (san.)	Çeviklik 3x10m. qaçış (san.)	Fiziki tərbiyə dərsi KSQ-1			
					Davamiyyət 66saat=100%		Müvəffəqiyyət qiymətə	İntizam qiyməti
					saat	%		
1	A-də İ.M.	6	6.3	9.4	57	86%	4	4
2	B-ev A.N.	4	6.4	8.8	56	84%	4	5
3	Z-ov F.J.	4	6.1	8.5	60	90%	4	4
4	Q-ev Ə.D.	3	5.9	8.4	61	92%	4	4
5	D-də K.L.	7	6.6	8.3	55	83%	4	4
6	İ-ov İ.D.	4	6.4	8.8	60	90%	5	5
7	İ-də A.Ə.	4	5.9	9.0	57	86%	4	4
8	N-də C.X.	5	5.8	9.0	54	81%	4	4
9	Q-də d.A.	4	5.5	8.8	56	84%	5	5
10	Ə-ev H.L.	3	6.2	8.8	51	77%	5	4
11	T-ov S.M.	2	6.0	8.5	54	81%	4	5
12	M-li B.K.	5	6.2	9.5	49	74%	5	4
13	M-də T.İ.	7	5.9	8.7	61	92%	4	5
14	N-ov S.H.	4	5.8	8.5	56	84%	4	4
15	E-ov D.A.	4	5.3	9.1	48	72%	5	4
16	İ.-lı S.M.	3	6.5	9.6	48	72%	5	5
17	Z-li F.K.	4	6.4	9.6	50	75%	4	4
18	Ş-ki E.N.	5	5.8	9.7	53	80%	5	5
19	M-ov İ.Z.	6	5.4	8.9	52	78%	4	4
20	Ç-li D.Y.	3	5.8	9.2	58	87%	5	4
	Σ	87	120.2	179.1	862	1648	88	87

M	4.35	6.01	8.9	43.1	82.4	4.4	4.35
----------	-------------	-------------	------------	-------------	-------------	------------	-------------

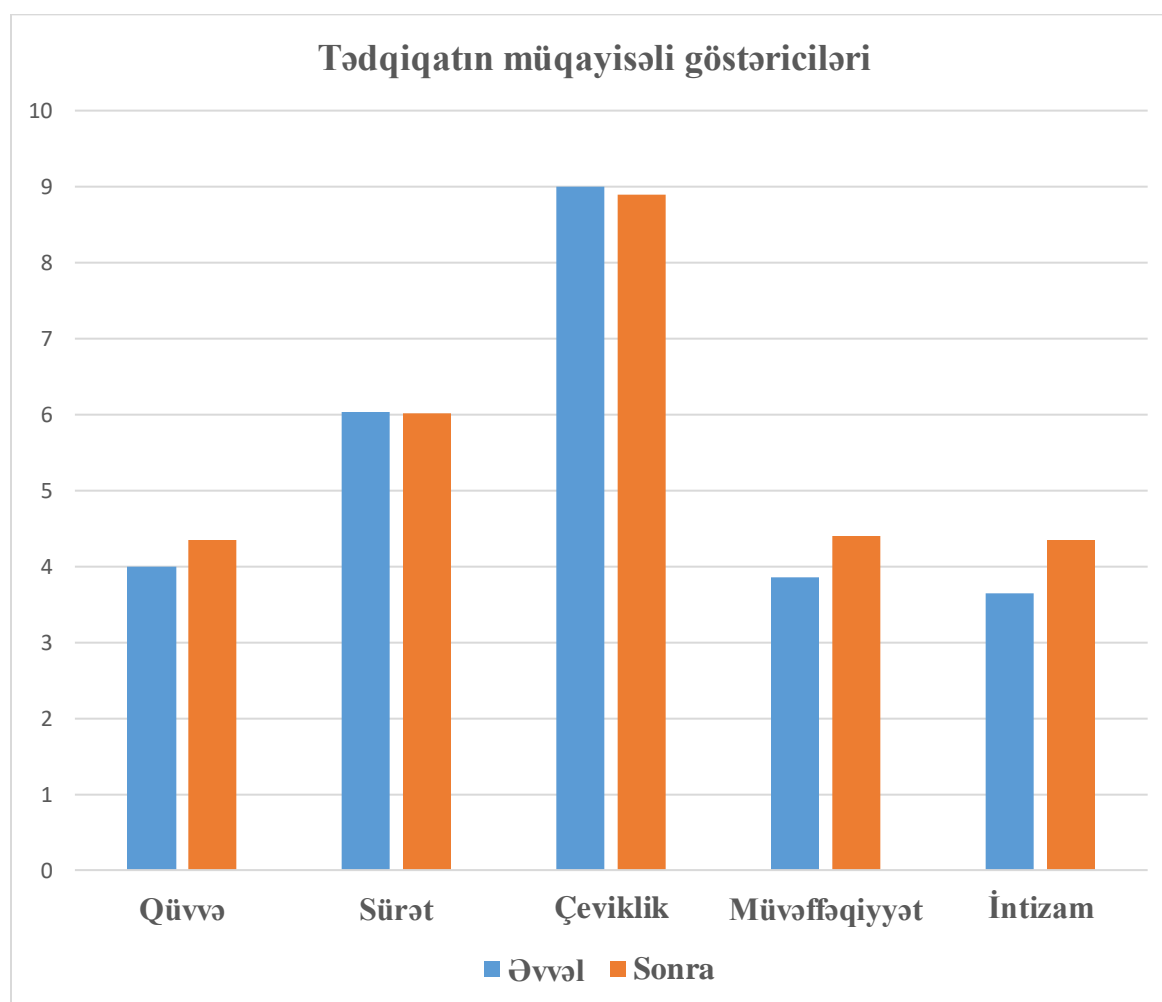
3.3. Tədqiqatın nəticələrinin müzakirəsi

Tədqiqat zamanı məlum oldu ki, hərbi hazırlıq və fiziki tərbiyə dərsləri digər fənlərin tədrisi prosesindən fəal və mütəhərrik olması ilə fərqlənir. Bu da şagirdlərin mənsub olduqları davranış xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə və buna müvafiq tərbiyə metodları seçməyə imkan yaradır. Eyni zamanda qeyd etmək lazımdır ki, mənəvi-iradi xüsusiyyətlərin formalaşması yalnız müvafiq şəraitin yaradıldığı halda mümkündür. Hər hansı çətinliyin dəf edilməsi, yorulmaya qarşı dözmək, icra riski tələb edən hərəkəti yerinə yetirmək s. Bu kimi hallar iradi keyfiyyətlərin formalaşması üçün zəmin yarada bilər. Hərbi idman oyunları və hərbi sıra hazırlığına riayət olunması şagird psixologiyasında nizam-intizam anlayışını formalaşdırır. Hərbi-idman oyunları və hərbi sıra hazırlığı sistemi və formasına görə müxtəlif olmasına baxmayaraq iştirakçılara eyni fiziki və əxlaqi-iradi keyfiyyətlər aşılayır. Tədqiqatın məqsədi şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində hərbi idman oyunlarının və sıra hazırlığının təsirini araşdırmaqdan ibarət idi. Bunun üçün biz dərslərdən məşğələlərdə hərbi idman oyunları və sıra hazırlığı vasitələrindən istifadə edərək onların şagirdlərin mənəvi tərbiyəsinə necə təsir etməyini öyrəndik. Tədqiqatdan əvvəl şagirdlərdən qəbul etdiyimiz ilkin və tədqiqat işinin sonunda əldə etdiyimiz nəticələri müqayisə etdikdə müəyyən olunur ki, tədqiqat keçirildiyi müddətdə onların fiziki göstəricilərində cüzi, mənəvi tərbiyəsində isə təsir edici dəyişikliklər baş vermişdi. Bunlardan: orta hesabla turnikdə dartınma 0.35 say, 30 metrə qaçış 0.03 saniyə, 3x10 metrə 0.09 san., davamiyyət 26.8 %, müvəffəqiyyət qiyməti 0.55 bal və intizam qiyməti 0.7 bal yüksəlmişdir (cədvəl 4, şəkil 2, 3, 4).

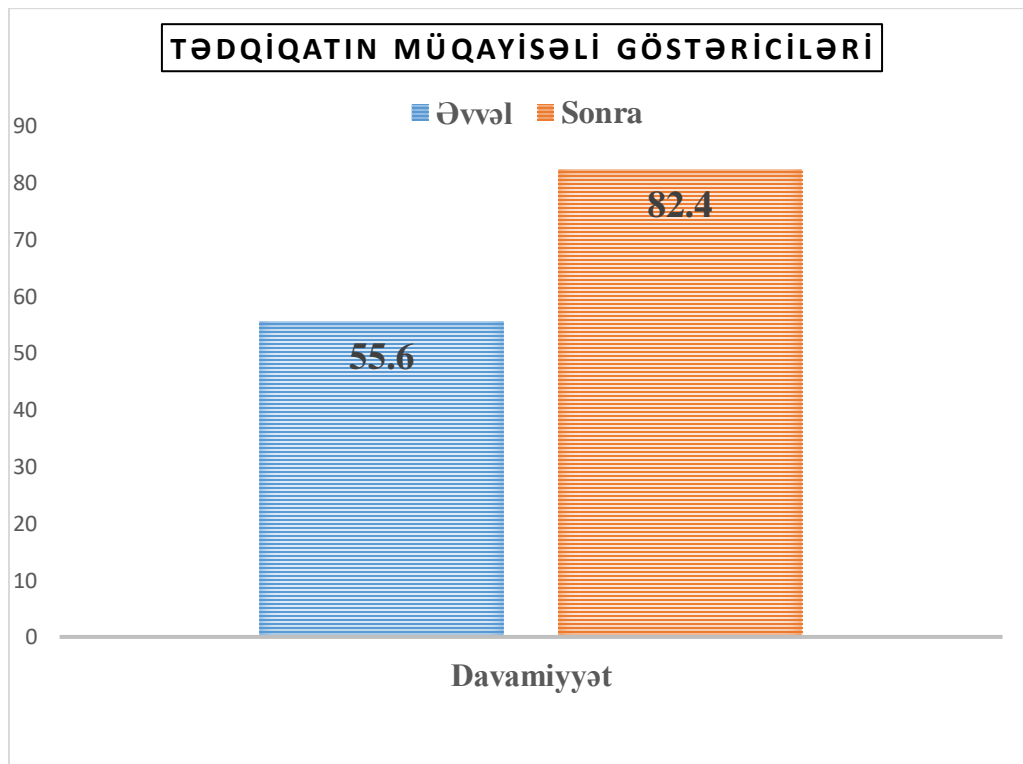
Tədqiqat nəticələrinin müqayisəli göstəriciləri

Cədvəl 4.

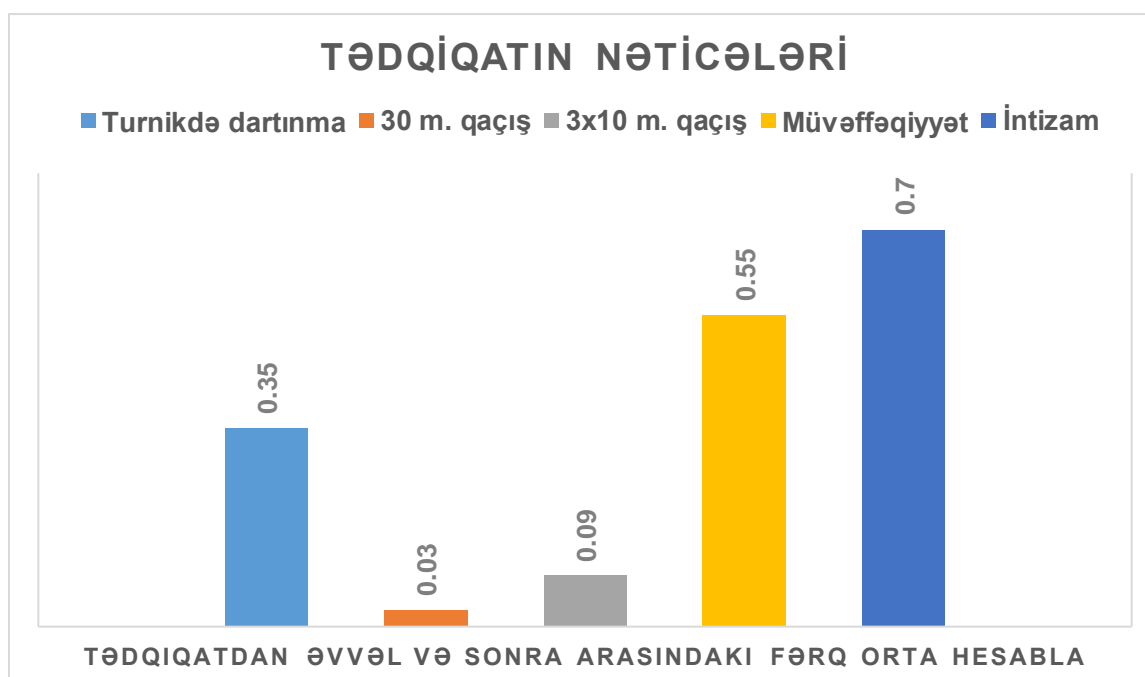
Tədqiqatdan	Qüvvə	Sürət	Çeviklik	Fiziki tərbiyə dərsi KSQ-1		
	Turnik dartinma (say)	30m. qaçış (san.)	3x10m. qaçış (san.)	Davamiyyət 66 saat=100%	Müvəffəqiyyət qiymətə	İntizam qiyməti
Əvvəl (M)	4	6.04	8.99	55.6	3.85	3.65
Sonra (M)	4.35	6.01	8.9	82.4	4.4	4.35
Fərq	0.35	0.03	0.09	26.8	0.55	0.7

Şəkil 2.

Şəkil 3.

Şəkil 4.

Əgər alınan göstəricilərə diqqət yetirsək görürük ki, ən az artım fiziki hazırlıq göstəricilərində olub. Bu xüsusən 30 m. qaçış və 3x10 m. qaçış normativlərində gözə çarpır. Bunu onunla izah edilə bilər ki, belə qısa vaxt ərzində də sürət və çeviklik qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək mümkün deyil, sonra tədqiqat qarşısına belə bir vəzifə qoyulmamışdı. Burada ancaq fiziki hazırlıq normativlərinə daxil olan 100 m. məsafəyə qaçışlardan istifadə olunurdu, hansı ki, burada yəni, sürətin inkişafına bir xeyli zaman tələb olunur. Qeyd olunan normativlər KSQ qiymətləndirmə kompleksi idi, hansı ki, şagirdləri ilkin yoxlama zamanı istifadə edilmişdi [14,15].

Nisbətən qüvvə qabiliyyətində orta hesabla yüksəliş nəzərə çarpır. Çünki tədqiqatın keçirilməsi zamanı Hərbi idman oyunları kompleksinə - Turnikdə dartınma, Qumbaranın atılması, Kəndirlə təhlükəlini zonanı keçmək, Taxta hasarın üstündən maneyəni dəf etmək kimi hərəkətlər daxil edilmişdi ki, bunlardan qüvvənin inkişafı üçün yaxşı vasitələr idi.

Əsas yüksəliş şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində baş vermişdi. İlk növbədə onu qeyd etmək lazımdır ki, tədqiqatda iştirak edən şagirdlərin dərslərə davamiyyəti 55,6 faizdən 82,4 faizə qədər artmışdır, yəni 26,8%. Eyni zamanda müvəffəqiyyət qiymətlərində də müsbət dəyişiklik olmuşdur. Əgər əvvəl KSQ I müvəffəqiyyətinin orta qiyməti 3.85 bal idisə, artıq KSQ III müvəffəqiyyət 4,4 bal, yəni 0.55 bal artmışdır. Buda onların dərslərə daha ciddi yanaşmaları, çalışmalarının nəticəsi kimi qeyd etmək olar. Daha çox fərq intizam, kollektivə münasibət, yoldaşa kömək, məsuliyyət, birgə qərar qəbul etmək, mehribançılıq və bu kimi mənəvi keyfiyyətlərdə olmuşdu. Burada səbəb biz belə düşünürük ki, əsasən - Sıra hazırlığı – burada bir yerdə atdımlamaq, yerində və hərəkətdə

komandaları icra etmək, birgə mahnı oxumaq və s. bu kimi vasitələr şagirdlərin mənəvi tərbiyyəsinə müsbət təsir etmişdi.

Beləliklə, tədqiqat qarşısına qoyulan məqsədə nail olunmuş və vəzifələr həll edilmişdi.

NƏTİCƏLƏR

Aparılan tədqiqat işindən sonra aşağıdakı nəticələrə gəlmək olar:

1. Tədqiqat zamanı məlum oldu ki, hərbi hazırlıq və fiziki tərbiyə dərsləri digər fənlərin tədrisi prosesindən fəal və mütəhərrik olması ilə fərqlənir. Bu da şagirdlərin mənsub olduqları davranış xüsusiyyətlərini müəyyənləşdirməyə və buna müvafiq tərbiyə metodları seçməyə imkan yaradır.
2. Tədqiqatdan müəyyənləşdi ki, ən az dəyişiklik fiziki hazırlıq göstəricilərində olub. Bu xüsusən 30 m. qaçış (0.03 san.) və 3x10 m. qaçış (0.09 san.) normativlərində gözə çarpır. Bunu onunla izah edilə bilər ki, belə qısa vaxt ərzində də sürət və çeviklik qabiliyyətlərini inkişaf etdirmək mümkün deyil, sonra tədqiqat qarşısına belə bir vəzifə qoyulmamışdı.
3. Araşdırmalar göstərdi ki, tədqiqatdan sonra nisbətən qüvvə qabiliyyətində orta hesabla yüksəliş nəzərə çarpır (0.35). Çünki tədqiqatın keçirilməsi zamanı Hərbi idman oyunları kompleksinə - “Turnikdə dartinma”, “Qumbaranın atılması”, “Kəndirlə təhlükəli zonanı keçmək”, “Taxta hasarın üstündən maneyəni dəf etmək” kimi hərəkətlər daxil edilməmişdi ki, bunlardan qüvvənin inkişafı üçün yaxşı vasitələr idi.
4. Əsas yüksəliş şagirdlərin mənəvi tərbiyəsində baş vermişdi. Tədqiqatda iştirak edən şagirdlərin dərslərə davamiyyəti 55,6 faizdən 82,4 faizə qədər artmışdır, yəni 26,8%.
5. Tədqiqatdan əvvəl KSQ I müvəffəqiyyətinin orta qiyməti 3.85 bal idisə, artıq KSQ III müvəffəqiyyət 4,4 bal, yəni 0.55 bal artmışdır. Buda onların dərslərə daha ciddi yanaşmaları, çalışmalarının nəticəsi kimi qeyd etmək olar.
6. Daha çox dəyişiklik intizam, kollektivə münasibət, yoldaşa kömək, məsuliyyət, birgə qərar qəbul etmək, mehribançılıq və bu kimi mənəvi

keyfiyyətlərdə olmuşdu. Buna da səbəb əsasən - Sıra hazırlığı – burada bir yerdə addımlamaq, yerində və hərəkətdə komandaları icra etmək, birgə mahnı oxumaq və s. bu kimi vasitələr şagirdlərin mənəvi tərbiyyəsinə müsbət təsir etmişdi.

7. Tədqiqat zamanı şagirdlərin hərtərəfli inkişafında və vətənpərvərlik tərbiyyəsində hərbi idman oyunları və sıra hazırlığının rolu müəyyən edilmiş əhəmiyyəti göstərilmişdir.

TƏKLİFLƏR

1. Dərindən kənar məşğələlərə təkcə idman növləri üzrə deyil, eyni zamanda hərbi idman oyunları üzrə də təşkil edib keçirmək təklif olunur.
2. Tədqiqat nəticəsində əldə edilən elmi məlumatlardan şagirdlərlə keçirilən hərbi və fiziki tərbiyə dəslərində tətbiq etmək məsləhət görülür.

ƏDƏBİYYAT SİYAHISI

1. Azərbaycan Respublikası NK-nin 3 iyul 2010-cu il 103 №-li qərarı ilə təsdiq edilmişdir “Çağırışaqədərki hazırlıq” fənni üzrə təhsil proqramı.
2. Abiyev A.Q., Qurbanov H.H., Ramazanov Ə.X., Orduda fiziki hazırlığın təşkilinin nəzəri əsasları., dərslik, Bakı, 2004, səh. 251.
3. Quliyev B.S. Fiziki tərbiyənin nəzəri-metodik və praktik işlərinin əsasları. Bakı, «ADPU» nəşriyyatı, 2010.
4. İsmayılov Ə.R., Hərbi sıra hazırlığı, dərs vəsaiti, Bakı, 2021, səh. 152.
5. Əliyev R., Elmi işlərin yerinə yetirilməsi, dərs vəsaiti, Bakı, 2016, 150 səh.
6. Əliyev E.A., Hərbi idman oyunları, dərs vəsaiti, Sumqayıt 2022, səh. 125.
7. Fiziki hazırlıq üzrə Təlimnamə”. Azərbaycan Respublikası Müdafiə Nazirinin, 14.08.1998-ci il 156 sayılı əmri.
8. Məmmədov C.İ., Əhmədov N.R., Hərb tarixi, dərs vəsaiti, Bakı, 2022, səh. 158.
9. Mikayılov F.R. Hərbi topoqrafiya, dərs vəsaiti, Bakı, 2022, səh. 258.
10. Məcidov N.B., Bədən tərbiyəsinin nəzəriyyəsi və metodikası, dərslik, I hissə, Bakı, 2018, 202 səh.
11. Məcidov N.B., Bədən tərbiyəsinin nəzəriyyəsi və metodikası, dərslik, II hissə, Bakı, 2020, 222 səh.
12. Məcidov N.B., Bədən tərbiyəsinin nəzəriyyəsi və metodikası, dərslik, III hissə, Bakı, 2022, 196 səh.
13. Məcidov N.B., Magistr dissertasiyası: ümumi müddəalar, dissertasiyanın yazılış metodikası, tərtibatı və müdafiə qaydaları., B, 2011. 43 səh.
14. Məcidov N.B., Azərbaycanda idman elminin inkişaf dinamikası haqqında., Elmi-praktik konfransın materialları., B., 2009., səh. 1-4.

15. Məcidov N.B., ADBTİA-da ETİ-nin tarixinə baxış və inkişaf perspektivləri, Beynəlxalq elmi praktik konfransın materialları, Bakı., 2010., səh. 3-14.
16. Ramazanov V.A., Gənclərin çağırışa qədərki hazırlığının nəzəriyyəsi və tədrisi metodikası, dərs vəsaiti, I hissə, Sumqayıt, 2022, səh.274.
17. Rzayeva Z.H., Cəfərov Q.M., Bədən tərbiyyəsi nəzəriyyəsi və metodikası., B., 2004, 318 səh.
18. “Təhsil haqqında Azərbaycan Respublikasının qanunu” Bakı, 2009.
19. Şahin” hərbi-idman oyununun Əsasnaməsi. Bakı ş. 2016-cı il.
20. Ашмарина Б.А., Теория и методика физического воспитания, М.: Просвещение, 2010.
21. Барчуков И.С., Нестерев А.А., Физическая культура и спорт., методология, теория и спорт., М., изд. Академия., 2016., 526 стр.
22. Курамшин Ю.Ф.. Теория и методика физической культуры., учебник., М., 2017., 463 стр.
23. Лукьяненко В.П., Физическая культура: основы знаний., учеб.пос., М., 2007., 227 стр.
24. Никитин В.И. Для оценки двигательной подготовленности школьников. //Физическая культура в школе. – 2012. – 7. – 19с.
25. Настольная книга учителя физической культуры/ Под ред. Л.Б.Кофмана. – М., 2018.
26. Рамазанов А.Х., Методологические основы военно-прикладной физической подготовки студентов академии физической культуры и спорта, монография, Ваку, 2010, стр.159.
27. Холодков Ж.К., Кузнецов В.С., Теория и методика физического воспитания и спорта., М., 2018., 479 стр.